

(Online) ISSN 2424-6034

2016 METŲ SEIMO RINKIMŲ IŠŠŪKIS PARTINEI SISTEMAI IR POLITOLOGAMS: KAIP NUMATYTI ŽEMĖS DREBĖJIMĄ?

MAŽVYDAS JASTRAMSKIS

Šiuo straipsniu¹ pradedama akademinė diskusija dėl to, ką Lietuvos partinei sistemai reiškė 2016 m. Seimo rinkimai. Atnaujinant rinkimų kaitumo rodiklius ir partijų konkurencinės erdvės žemėlapi (pagal rinkėjų vertinimus) teigiama: stabilizacija, nurodoma kalbant apie 2012 m. Seimo rinkimus, buvo labai santykinė (Vakarų politologai tikriausiai jos neįžvelgtų) ir, įvertinant visą 1992–2016 m. laikotarpį, panašesnė į išimtį. Taigi, 2016 m. rinkimai tiesiog grąžino nestabilią Lietuvos partinę sistemą į savas vėžes – nepaisant gana apgaulingos mažos naujų partijų sėkmės, matyti, kad padidėjo tiek bendras, tiek išorinis (parodantis partinės sistemos silpnumą) nestabilumas. Konkurencinėje erdvėje išryškėjusios dvi dimensijos vėl meta iššūkį Lietuvos tradicinių partijų gebėjimui integruoti naujokus. Akivaizdu, kad yra niša ir kartu poreikis toliau tirti rinkėjų elgesį, tad antroje straipsnio dalyje aptariami esminiai klausimai, kuriuos rinkimų politologijai (politinei sociologijai) pateikia 2016 m. Seimo rinkimai: rinkėjų kaitumo individo lygmeniu logika, (besikeičiantis?) rinkimų sistemos vaidmuo, partijų ir visuomenės (ne)susikalbėjimas, rinkimų kampanijos įtaka rinkimų rezultatui. Esant tiek

¹ Straipsnis parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Lietuvos nacionalinė rinkiminė studija 2016“ (sutartis Nr. LIP-023/2016).

Mažvydas Jastramskis – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas (el. paštas: mazvydas.jastramskis@tspmi.vu.lt).

© Mažvydas Jastramskis, 2017

Straipsnis įteiktas redakcijai 2017 m. balandžio 20 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2017 m. birželio 8 d.

nežinomųjų, siūloma kritiškai žiūrėti į galimybes prognozuoti rinkimų rezultatus ir vedama paralelė tarp politologų ir seismologų: smarkūs žemės drebėjimai, kaip ir tokie rinkimai, sunkiai numatomi iš anksto. Kaip sprendžiant trijų kūnų problemą, nestabilios sąveikos tarp pasiūlos, paklausos ir rinkimų sistemos veda į neprognozuojamą rinkimų rezultatą. Tačiau būtent dėl to ir reikia toliau tęsti tyrimus.

Ivadas

Tikriausiai sunkiai rasime politologą ar sociologą, kuris ginčytų tezę, kad 2016 m. Seimo rinkimų rezultatas buvo gana netikėtas. Pirmą kartą nuo 2004 m. rinkimuose (tada pirmą vietą užėmė Darbo partija, DP), kuriuose balsuojama už partijas (įskaitant ir Europos Parlamento bei savivaldos), daugiausia mandatų laimėjo ne Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP) ar Tėvynės Sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai (TS-LKD). Parlamento sudėtis smarkiai neatitiko ekspertų prognozių, o reitinguose antrą–trečią vietas užėmusi Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga (LVŽS) gavo didžiausią daugumą mandatų nuo 1996 m. Seimo rinkimų (tada konservatoriai gavo 70 vietų Seime, šiuose rinkimuose valstiečiai žalieji – 56). Pirmą kartą nuo 2001–2004 m. laikotarpio valdančiajai koalicijai sudaryti užteko dviejų partijų.

Taigi, šie rinkimai meta iššūkį ankstesniems politologų argumentams dėl Lietuvos partinės sistemos stabilizavimosi, kuris minėtas kalbant apie 2012 m. rinkimus². Pirmoje išsamioje rinkėjų elgesiui skirtoje studijoje, įvertinant Lietuvos partinės sistemos raidą, buvo teigta, kad „sistema anaip tol nėra tokia chaotiška ir kintanti, kaip

² Novagrockienė J., „Lietuvos partinės sistemos raida. Stabilizacijos problemos“, pranešimas, skaitytas VU TSPMI ir LPA metinėje konferencijoje „Lietuva po Seimo rinkimų 2012“, Vilnius, 2012 m. lapkričio 16 d.; Jurkynas M., „The Parliamentary Election in Lithuania, October 2012“, *Electoral Studies* 34, 2014, p. 334–338; Ramonaitė A., Jastramskis M., „Iš ko renkasi rinkėjai? Lietuvos partinės konkurencijos struktūra“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaidžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 28–44.

atrodo³. Kita vertus, buvo svarstymų, kad 2012 m. santykinė stabilizacija susidarė ne dėl ilgalaikio, tvirtesnio ryšio tarp visuomenės ir partijų atsiradimo, o būtent 2008–2012 m. laikotarpio specifikos. Tada dėl ekonomikos krizės konteksto šalies politikoje išryškėjo aiškesnės kairės ir dešinės perskyros, o nuolatinis nepasitenkinimas valdžia, vadinamasis hiperatskaitingasis balsavimas⁴, buvo naudingas parlamentinei opozicijai, o ne naujoms partijoms⁵.

Panašu, kad po 2016 m. rinkimų diskusijas dėl Lietuvos partinės sistemos logikos reikia vertinti iš naujo, dar kartą kritiškai klausiant: ar apskritai Lietuvos partijų visuma yra verta sistemos vardo? Juk partinė sistema turėtų pasižymėti rinkimų stabilumu ir (ar) partijų santykių reguliarumu, o šešeri rinkimai (nuo 1996 m. imtinai) tikrai pakankamas laikotarpis, kad jį pamatytume. Jeigu kokią nors sistemą visgi išlaikome, ar šie rinkimai reiškia jos transformaciją, ar evoliuciją, kaip buvo klausta anksčiau apie 2000 m. rinkimus?⁶ Gal tik pasikeitė kai kurie žaidėjai, bet ne pati partinės sistemos veikimo mechanika? Kaip partinę sistemą keičia LVŽS sustiprėjimas? Reikėtų pabrėžti, kad šio straipsnio tikslas nėra atsakyti į šiuos klausimus galutinai, juolab 2016 m. vaidmuo geriau išryškės ateityje – laukia 2019 m. savivaldos, Europos Parlamento ir prezidento rinkimai. Tačiau pradėti akademinę diskusiją turint tam tikrą empirinį pagrindą yra būtina.

Žvelgiant plačiau, šie rinkimai užduoda klausimų ne tik Lietuvos partinės sistemos sampratai, bet ir apskritai rinkimų tyrimams. Rinkėjai ne pirmą kartą praktiškai įrodė, kad jų preferencijos yra nestabilios: visgi daugiau žinome apie mažai elektorato daliai būdingą

³ Ramonaitė, Jastramskis, 2014, p. 43.

⁴ Roberts A., „Hyperaccountability: Economic Voting in Central and Eastern Europe“, *Electoral Studies* 27 (3), 2008, p. 533–546.

⁵ Jastramskis M., „Party System Stabilisation during Times of Financial Crisis: The Paradox of the Baltic States“, pranešimas, skaitytas 8-oje ECPR generalinėje konferencijoje, Glazgas, 2014 m. rugsėjo 3–6 d.

⁶ Novagrockienė J., „Seimo rinkimai 2000: partinės sistemos evoliucija ar transformacija“, Jankauskas A. (sud.), *Lietuva po Seimo rinkimų 2000*, Vilnius: Naujasis lankas, 2001, p. 51–61.

partinę tapatybę,⁷ o ne tai, kokia logika veikia balsams pereinant tarp skirtingų partijų (ar tarp balsavimo ir nebalsavimo). Ar tai protestas, o galbūt tiesiog centristinio rinkėjo „laimės“ paieškos? Be grynų rinkėjų pozicijų (paklausos), akivaizdu, kad turime iš naujo įvertinti institucinius veiksmus – koks visgi yra mūsų rinkimų sistemos vaidmuo? Juk 2008 ir 2012 m. rinkimuose ji buvo palankesnė tradicinėms kairės (LSDP) ir dešinės (TS-LKD) partijoms, o šiuose rinkimuose, atvirksčiai, prisidėjo prie LVŽS pergalės. Anksčiau daryta išvada, kad 2012 m. visuomenės apklausos neblogai rodė būsimas rinkimų tendencijas, o rinkimų kampanija paveikia (taip, kad būtų pakeista nuomonė) tik nedidelę rinkėjų dalį⁸, tačiau 2016 m. per šešis mėnesius iki rinkimų, būtent per kampaniją, politinė situacija kone apsvirtė aukštyne kojomis. Ar tai buvo susidėliojusių aplinkybių rezultatas, ar galima įžvelgti ir nemažą rinkimų kampanijos įtaką? Ir tai tik keli klausimai, iškilę po 2016 m. netikėtumo, – šiame straipsnyje, šalia bendro partinės sistemos įvertinimo, pabandydysime pasiūlyti tyrimų gaires artimiausiai ateičiai. Žinoma, nepretenduojant į visišką išsamumą (atskirų sričių, pvz., politinės komunikacijos, specialistai tikrai turės ką patikslinti), tačiau išskiriant esminius dalykus, be kurių supratimas apie Lietuvos rinkimus tikriausiai neprogrsuos. Būtina pabrėžti, kad straipsnis nepretenduoja atsakyti į antroje dalyje iškelto klausimus (tai turės padaryti gerokai išsamesni tyrimai ateityje), o empirinės medžiagos pateikiama tiek, kad užtektų šių klausimų aktualumui pagrįsti (vėlgį ne išsamiai atsakyti į juos).

⁷ Ramonaitė A., Žiliukaitė R., „Explaining Partisan Loyalties in Lithuania“, *Lithuanian Political Science Yearbook 2009*, Vilnius, 2009, p. 11–34; Ramonaitė A., „Partinė tapatybė Lietuvoje: šeimos socializacijos, politinių skirčių ar įpročio pasekmė?“, *Politologija* 1 (73), 2014, p. 3–35; Ramonaitė A., „Kaip žmonės renkasi, už ką balsuoti? Pasirinkimo logika ir partinė tapatybė“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 45–64.

⁸ Nevinskaitė L., „Rinkimų kampanijos įtakos beiškant“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 216–235.

Galiausiai, mokslas reikalingas ne tik kad aiškintų ir kauptų žinias, bet ir prognozuotų. Rinkimų tyrimais užsiimantiems politologams Lietuvoje jau anksčiau yra pateikta kritikos, kad jie lyg patologai užsiima „vangu rinkimų rezultatų skrodimu“, jau įvykusių reiškinų analize ir nepasižymi sugebėjimais numatyti politinę ateitį⁹. Šiame straipsnyje keliami klausimai koncentruojasi į vieną esminį – ar apskritai įmanoma nuspėti (bent apytiksliai) rinkimų rezultatus Lietuvoje, o gal tai bergždzia užduotis, kurią geriau palikti būrėjams iš kavos tirščių? Galbūt viskas, ką galime – tai aprašyti po eilinio žemės drebėjimo perstatytą namą.

1. Ar turime partinę sistemą?

1973 m. rinkimai Danijoje, kuriuose vietoj penkių (kaip buvo įprasta anksčiau) į šalies parlamentą pateko net dešimt partijų, paskatino Vakarų Europos politologus į partines sistemas žiūrėti kiek kitaip. Atsirado naujas terminas – žemės drebėjimo rinkimai, reiškiantys reikšmingus ir staigius partinės sistemos pokyčius. Tokių rinkimų (įprastai į žemesniuosius parlamento rūmus) Vakarų Europoje būta ne tiek ir daug, o iliustratyvūs pavyzdžiai yra šie: 1994 m. Italijoje, kuriuose silpnai pasirodė nuo pokario valdžiusių krikščionių demokratų partijos įpėdinės, ir 2002 m. Nyderlanduose, kai netikėtai antrą vietą užėmė radikalios dešinės partija „Pimo Fortuyno sąrašas“. Iš naujesnių atvejų verta paminėti 2011 m. rinkimus Airijoje, kur Fianna Fáil, kartais vadinta partija, kuriai sekasi geriausiai Europoje, patyrė didelį pralaimėjimą, ir 2012 m. gegužę Graikijoje, kai dvi dominuojančios partijos gavo 45 proc. mažiau balsų nei prieš tai vykusiuose.

Šie atvejai svarbūs ne tik dėl to, kad buvo dideli rinkimų rezultatų pokyčiai: žemės drebėjimo rinkimai buvo susiję su pačios partinės sistemos logikos kaita. Danijos partinė sistema tapo gerokai labiau

⁹ Girnius K., „Politologai, patologai, politika“, *Naujas Židinys-Aidai*, Nr. 4, 2015, p. 5–6.

fragmentuota¹⁰, o Nyderlanduose partijų konkurencijoje atsirado nauja ideologinė dimensija, pabrėžianti multikultūralizmo ir monokultūralizmo priešpriešą¹¹. Italijoje 1991–1994 m. iš ideologiškai poliarizuotos sistemos buvo pereita į dvipartinę logiką primenančią dviejų blokų konkurenciją¹², Airijoje 2011 m. nustojo dominuoti viena partija (Fianna Fáil tik du kartus nuo pokario gavo mažiau nei 40 proc. balsų)¹³, o Graikijoje sugriuvo dvipartinė sistema, paaštrėjo fragmentacija ir poliarizacija¹⁴. Galima diskutuoti, ar 2016 m. Seimo rinkimai Lietuvoje irgi nusipelno tokio termino, tačiau prieš tai reikėtų įvertinti juos įvairiausiais požiūriais – kartu klausiant, ar Lietuvoje apskritai yra partinė sistema. Kitu atveju kiekvieni rinkimai yra tarsi žemės drebėjimas ir 2016 m. nėra kuo nors ypatingi.

Iki minėtų Danijos rinkimų, diskutuojant apie partines sistemas, politologijoje išėities taškas buvo Martino S. Lipseto ir Steino Rokkano¹⁵ aprašytas „išalusių“ partinių sistemų reiškinys, taigi, rinkimai buvo suvokiami visų pirma kaip politinio stabilumo reprezentacija. 1979 m. danų politologas Mogensas E. Pedersenas publikavo itin svarbų šiai temai mokslinį straipsnį¹⁶, kuriame į partinių sistemų tyrimus įtraukė du svarbius dalykus. Pirma, atsirado naujas diskur-

¹⁰ Bille L., „Denmark: The Oscillating Party System“, *West European Politics* 12 (4), 1989, p. 42–58.

¹¹ Pellikaan H., de Lange S. L., van der Meer T., „Fortuyn’s Legacy: Party System Change in the Netherlands“, *Comparative European Politics*, No. 5, 2007, p. 282–302.

¹² Bardi L., „Electoral Change and Its Impact on the Party System in Italy“, *West European Politics* 30 (4), 2007, p. 711–732.

¹³ Gallagher M., Marsh M., *How Ireland Voted 2011: The Full Story of Ireland’s Earthquake Election*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2011.

¹⁴ Teperoglou E., Tsatsanis E., „Dealignment, De-legitimation and the Implosion of the Two-Party System in Greece: The Earthquake Election of 6 May 2012“, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 24 (2), p. 222–242.

¹⁵ Lipset M. S., Rokkan S., „Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction“, Lipset M. S., Rokkan S. (eds.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*, New York: The Free Press, 1967, p. 1–64.

¹⁶ Pedersen M. N., „The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility“, *European Journal of Political Research*, No. 7, 1979, p. 1–26.

sas – apie rinkimus ir partines sistemas pradėta kalbėti kaip apie reiškinius, kuriuose gali vykti reikšminga kaita, ir tai nusipelno atskirų tyrimų (kodėl vienose šalyse ir rinkimuose tos kaitos daugiau, kitose – mažiau). Antra, buvo pristatytas naujas kiekybinis rodiklis partinių sistemų stabilumui vertinti, lietuviškai žinomas kaip rinkėjų elgsenos kaitumas, rinkimų kaitumas (angl. *electoral volatility*) arba tiesiog Pederseno indeksas.

Pederseno indeksas rodo agreguotą visų partijų, dalyvavusių bent vienuose iš dviejų tiriamų rinkimų, gautų balsų pokytį. Jis tapo standartiniu rodikliu tuose tyrimuose, kurie partinių sistemų stabilumą tiria „iš apačios“ – pagal rinkėjų preferencijų kaitą, taigi, rinkimų rezultatus. Pederseno indeksas ne kartą kritikuotas dėl to, kad nėra visai aišku, ką jis matuoja (mažas įvertis nebūtinai rodo, kad rinkėjų preferencijos nesikeičia – taip teigti būtų ekologinė klaida, aktuali, jeigu svarbus būtent rinkėjo lygmuo), kad galbūt pervertina rinkimų kaitos mastą (jei perskirstymas vyksta kairės ir dešinės blokų viduje)¹⁷. Visgi traktuojant šį indeksą tiesiog kaip rinkimų rezultatų stabilumą, nieko geresnio taip ir nebuvo pasiūlyta – bene paskutinis svarbus tekstas, tyręs kaitumo skirtumus tarp įvairių šalių įvairiais laikotarpiais (ir beveik padėjęs tašką diskusijoje apie esmines šių skirtumų priežastis) naudojo tą patį Pederseno indeksą¹⁸.

Visgi, jeigu norime ne tik įvertinti, kiek apskritai stabilūs rinkimų rezultatai, bet ir pačios partinės sistemos stabilumą, šalia bendro rinkimų kaitumo reikia naudoti rodiklius, kurie matuotų partijų išsilaikymą. Rinkimų tyrimų laukui išsiplėtus į naujas demokratijas, daug politologų akcentavo, kad būtina atskirti du reiškinius: pirma, kai balsus persidalija tos pačios partijos, ir, antra, kai daug balsų gau-

¹⁷ Bartolini S., Mair P., *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885–1985*, Essex: ECPR Press, 2007 (first published in 1990 by Cambridge University Press).

¹⁸ Mainwaring S., Zoco E., „Political Sequences and the Stabilization of Interparty Competition: Electoral Volatility in Old and New Democracies“, *Party Politics* 13 (2), 2007, p. 155–178.

na naujos arba iki tam tikrų rinkimų visiškai neįtakingos partijos¹⁹. Kai Pederseno indeksas buvo sukurtas, tai nebuvo aktualu, nes naujų, reikšmingų partijų Vakaruose rasdavosi labai retai. Pasak Omaro Sanchezo, būtent antrojo tipo kaitumas (senų partijų pradimai ir naujų sėkmė) rodo, ar turime partinę sistemą, ar tiesiog partijų visumą, kurioje neįmanoma išvystyti tęstinumo²⁰.

Vieni autoriai tai vadina A tipo kaitumu (balsų persiskirstymas tarp tradicinių partijų – B kaitumas)²¹, kiti – išoriniu nestabilumu (tarp tradicinių partijų – vidinis kaitumas), taip pat yra pasiūlytas ne vienas būdas, kaip šį reiškinį matuoti. Sarah Birch siūlo skaičiuoti naujų partijų gautą balsų procentą – tai partijų pakeitimo rodiklis²². Tačiau galima pasakyti, kad tokiuose rinkimuose kaip 2016 m. jis gali būti apgaulingas: LVŽS nėra nauja partija, tačiau jos laimėjimas akivaizdžiai atėmė nemažą dalį rinkimų erdvės iš (iki šiol) stipresnių politinių jėgų. Čia išeitį pasiūlo O. Sanchezas²³. Jis į problemą žvelgia kiek kitaip: reikia skaičiuoti, kiek atitinkamuose rinkimuose balsų praranda (arba gauna papildomų) partijų branduolys. Ar kaip branduolį imti pirmas keturias partijas, ar penkias, autorius nepagrindžia, tačiau Lietuvos kontekste dėl rinkimų sistemos yra gana aiškus kriterijus – skaičiuojame, kiek rinkimuose t balsų prarado partijos, kurios rinkimuose $t-1$ buvo peržengusios penkių procentų barjerą.

Šie trys rodikliai – rinkimų kaitumo, partijų pakeitimo (taikyti ankstesniuose tyrimuose, vertinant partinę sistemą) ir branduolio praradimų (anksčiau studijose netaikytas) – leidžia išsamiai pažvelgti į partinės sistemos stabilumo rinkimų lygmeniu (žr. 1 pav.) tendenci-

¹⁹ Birch S., „Electoral Systems and Party System Stability in Post-Communist Europe“, pranešimas, skaitytas 97-oje APSA konferencijoje, San Francisco, 2001 m. rugpjūčio 30–rugsėjo 2 d.; Powell N. F., Tucker J. A., „Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches“, *British Journal of Political Science* 44 (1), 2014, p. 123–147; Sanchez O., „Party Non-systems: A Conceptual Innovation“, *Party Politics* 15 (4), 2009, p. 487–520.

²⁰ Sanchez, 2009, p. 495.

²¹ Powell, Tucker, 2014, p. 124.

²² Birch, 2001.

²³ Sanchez, p. 508.

jas 1992–2016 m. Jie gana stipriai koreliuoja tarpusavyje – Pearsono koreliacijos tarp 0,7 ir 0,8. Taigi, galima teigti, kad šie rodikliai matuoja tą patį reiškinį (rinkiminį partinės sistemos nestabilumą), tačiau kiek skirtingais aspektais (koreliacijos netobulos).

Galima skirti kelis esminius laikotarpius. Juos apžvelgsime gana trumpai, dėl konteksto: išsamesnei Lietuvos partinės sistemos raidai iki 2012 m. žiūrėti Ramonaitė, Jastramskis, 2014. Pirmas etapas – iki 2004 m. imtinai, tai didėjančio nestabilumo laikas. Pederseno indeksas didėjo ir naujų partijų gaunamų balsų daugėjo, kol 2004 m. pasiekė rodiklius, turinčius mažai analogų pasaulyje. Scotto Mainwaringo ir Edurne'o Zoco surinktais duomenimis²⁴, tik trijose iš jų 47 tirtų valstybių rinkimų kaitumas (nuo demokratijos įkūrimo iki 2003 m.) buvo didesnis nei 50 proc. – tai Rusija, Rumunija, Latvija ir Ukraina. Be to, partijos, Lietuvoje 2000 m. peržengusios rinkimų barjerą, 2004 m. kartu prarado net 32 proc. balsų. Net ir mūsiškiame kontekste labai nestabilius rinkimus galima paaiškinti gerokai smukusiu pasitikėjimu demokratija po Rolando Pakso apkaltos²⁵.

Ar šie rinkimų pokyčiai atsispindėjo partijų santykiuose, kurių nusistovėjimas, remiantis Giovanni'o Sartori'o tradicija, yra esminis partinės sistemos bruožas?²⁶ Po gana apgaulingos pradinės Lietuvos partinės sistemos konsolidacijos 1996 m. rinkimuose (vien žiūrint į 1 pav. rodiklius gana aišku, kad prielaidų jai išsilaikyti buvo maža), 2000 m. rinkimai buvo kiek panašūs į 2002 m. Nyderlanduose: išryškėjo nauja dimensija, kurią bendrai galima vadinti kaip perskyrą tarp tradicinių ir naujų partijų. 2004 m. Lietuvos partinėje sistemoje atsirado naujas reikšmingas žaidėjas (Darbo partija), itin padidėjo fragmentacija – nuo to laiko Lietuvos parlamente yra apie 6–8 parlamentines frakcijas (tuo šie rinkimai šiek tiek panašūs į 1973 m. Da-

²⁴ Mainwaring, Zoco, 2007, p. 159–160.

²⁵ Norkus Z., „Lietuvos politinė raida: antrojo pokomunistinio dešimtmečio lyginamoji analizė“, *Politologija* 4, 2011, p. 3–38.

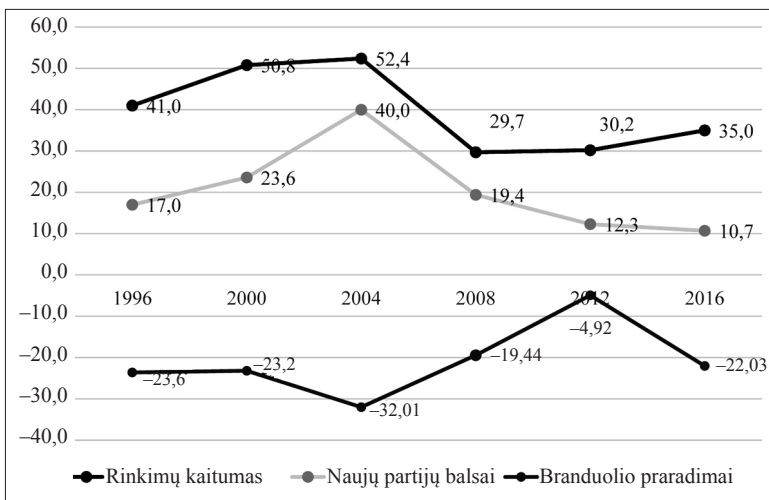
²⁶ Sartori G., *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Essex: ECPR Press, 2005 (first published in 1976 by Cambridge University Press), p. 38–42.

nijoje). Apibendrinant – iki 2004 m. imtinai žemė drebėjo nuolatos ir tai buvo susiję su nuolatiniais partinės sistemos pokyčiais.

Visgi kitu laikotarpiu, tarp 2004 ir 2012 m., buvo užfiksuotos mažėjančio nestabilumo tendencijos, kurios ir suteikė įvade minėtų vilčių politologams. Tačiau mažėjantis rinkimų nestabilumas nebūtinai reiškia stabilizaciją (kitaip tariant, mažiau nereiškia mažai). Tokie rodikliai bet kurioje Vakarų valstybėje politologų nebūtų interpretuoti kaip pranašaujantys partinės sistemos konsolidaciją: Peterio Mairo skaičiavimais, 1950–2006 m. patys nestabiliausi visoje (!) Vakarų Europoje rinkimai buvo anksčiau minėti Italijoje 1994 m. (36,7 proc.) ir Nyderlanduose 2002 m. (30,7 proc.)²⁷. 2008 m. ir 2012 m. Lietuvos rinkimai, kurių kaitumas atitinkamai 29,7 ir 30,2 proc., jeigu būtume Vakarų šalis, užimtų trečią vietą: kiek paradoksalu, tačiau būtent jie pas mus buvo traktuoti kaip stabilizacijos požymiai.

Kita vertus, galima argumentuoti, kad viskas priklauso nuo perspektyvos ir konteksto: palyginti su 2000–2004 m. rinkimais, kurie mūsų rekordus ne tik Vakarų kontekste, tai buvo žingsnis į stabilumo per rinkimus pusę. Be to, žvelgiant į pačių partijų santykių nusistovėjimą, atrodo, kad tradicinė kairė–dešinė Lietuvoje, nors ir susilpnėjusi, sugeba integruoti naujas partijas ir išlaikyti nuosaikiam pliuralizmui artimą konkurenciją, kurioje koalicijų formavimo poliai buvo arba LSDP, arba TS-LKD. Nuo 2007 m. imtinai nebuvo rinkimų, kuriuose pirmą vietą užimtų trečia partija (ne socialdemokratai ar konservatoriai), o ekonomikos krizės kontekstas prisidėjo prie kairės (LSDP, TT, DP) ir dešinės (TS-LKD ir liberalai) blokų išryškėjimo. 2012 m. pagal tai, kokių simpatijų partijų atžvilgiu turėjo rinkėjai, buvo matyti gana aiškus paveikslas: visos partijos išsirikiavo vienoje dimensijoje, išskyrus gana nedidelio populiarumo (palyginti su anksčiau matytomis naujomis partijomis) sulaukusį „Drąsos kelią“ (DK), ku-

²⁷ Mair P., „Electoral Volatility and the Dutch Party System: A Comparative Perspective“, *Acta Politica*, 2008, 43, p. 235–253.

1 pav. *Rinkimų kaitumas, naujų partijų gauti balsai ir partijų branduolio praradimai Lietuvos Seimo rinkimuose 1996–2016 m.*

Šaltinis: autoriaus skaičiavimai, Jastramskis, Ramonaitė 2014.

ris vienas sudarė antrąją, mažiau reikšmingą, dimensiją²⁸. Anksčiau naujajai, populistinei (kairės ar dešinės – žr. Norkus, 2013) politikai atstovavusios partijos (TT ir DP) buvo visiškai integruotos į kairės ir dešinės konkurenciją.

Kaip aptartas tendencijas keičia 2016 m. rinkimai? Visų pirma aišku, kad net ir santykinės stabilizacijos trajektorija neišsilaikė, nes kaitumas vėl padidėjo iki 35 proc.: šie rinkimai tik vos nusileistų patiems nestabiliausiems rinkimams Vakarų istorijoje nuo 1945 m. Branduolio praradimų (minus 22 proc. balsų) rodiklis irgi iškalbinas, tačiau tai nėra kuo nors ypatingas dalykas, palyginti su kitais rinkimais: 1996 m. apskritai nebuvo tokio atvejo, kad pagrindinės partijos būtų sustiprinusios savo pozicijas. Šiuo atžvilgiu ne 2016 m., o būtent 2012 m. (stabilizacijos vilčių rinkimai) yra išimtis. Tada, nors pats rinkimų kaitumas ir buvo gana didelis, jis labiau atitiko

²⁸ Ramonaitė, Jastramskis, 2014, p. 43.

B tipo, tai yra vidinio nestabilumo, logiką: balsai persidalijo daugiausia tarp tų pačių partijų, branduolys prarado vos 5 proc. balsų.

Žiūrint iš šios pusės, 2016 m. nebuvo netikėtumas. Atvirksčiai, jie atitiko ilgesnę tendenciją: nuo pat 1996 m. Lietuvoje rinkimų kaitumas, nors 2008 m. ir kiek sumažėjo, išliko pagal Vakarų standartus labai didelis, o partijų branduolys nuolat „kraujavo“. Vienas optimistinis rodiklis, kuris gal labiausiai ir kurstė politologų viltis, yra mažėjanti naujų partijų sėkmė: jeigu laikytumės labai griežtų kriterijų (pvz., kokius „tikrai naujoms“ partijoms taiko Alanas Sikkas²⁹), tai Kristupo Krivicko ir Naglio Puteikio koalicijos neturėtume traktuoti kaip naujos (visgi traktavome: nors Pensininkų partija ir Lietuvos centro partija anksčiau dalyvavo rinkimuose, pats darinys buvo naujovė), o bendras naujų partijų gautų balsų procentas siektų vos 1,7 proc. (tik Lietuvos sąrašas anksčiau nedalyvavo parlamento rinkimuose). Žiūrint į tai, matyti stabilizacija, tačiau, imant kitus kriterijus, tokia išvada visiškai nelogiška: rinkimų kaitumas didžiulis, o partinė sistema, bent jau tokia, kokia buvo 2012 m., vėl smarkiai pralaimėjo.

Galima į pagalbą pasitelkti ir kitokius duomenis. 2016 m. yra trečioje vietoje, lyginant su kitais Seimo rinkimais, pagal narių atsinaujinimą: išrinkti 82 nauji parlamentarai, iš viso 58,1 proc. atsinaujinimas. Tai gerokai daugiau nei demokratijai normaliu laikomo 20–40 proc. intervalo viršutinė riba. Būtent 2008 m. (39,9 proc.) ir 2012 m. (36,7 proc.) rinkimai, kai buvo pradėta diskutuoti apie partinės sistemos stabilizaciją, vos į ją ir įtilpo. O 58 proc. parlamento atsinaujinimas siejamas arba su rinkimų sistemos pokyčiais (nebūta), arba partinės sistemos transformacija³⁰.

Taigi, 2016 m. neišlaikė stabilizacijos testo ne tik Vakarų partinių sistemų, bet ir Lietuvos kontekste: kaitumas vėl padidėjo, smarkiai

²⁹ Sikk A., „How Unstable? Volatility and the Genuinely New Parties in Eastern Europe“, *European Journal of Political Research* 44 (3), 2005, p. 391–412.

³⁰ Kuklys M., „Legislative Turnover in the Baltics After 1990: Why is It So High and What are Its Implications?“, *Baltic Journal of Political Science* 2, 2013, p. 29–48.

pralaimėjo branduolio partijos, o Seimo sudėtis smarkiai pasikeitė. Taikant O. Sanchezo kriterijus (pagal juos institucionalizuota partinė sistema turi pasižymėti nedideliu bendru kaitumu), Lietuva yra ant ribos, tai galime vadinti „nesusiformavusia“ partine sistema (didelis rinkimų kaitumas, tačiau mažas arba vidutinis išorinis, išlieka kai kurios pagrindinės partijos), o ta riba – LSDP ir TS-LKD išsilaukymas. Tačiau gal tai tik rinkimų lygmuo, o partinė sistema kaip partijų tarpusavio santykių šablonų visuma³¹ esmingai nepasikeitė? 2016 m. rinkimai visų pirma įdomūs tuo, kad kiek pasikeitė (visų pirma dėl disproporciškai didelės LVŽS pergalės) partinės sistemos formatus, tai yra fragmentacija. Pirmą kartą nuo 2000 m. efektyviųjų parlamentinių partijų skaičius yra mažesnis nei 5 (rodiklis peržengė šią ribą 2004–2012 m.) ir lygus 4,4 (jeigu vestume vidurkį tarp daugiaman-datės ir vienmandatės rezultatų – 4,26)³². Visgi formatus neapibrėžia partijų tarpusavio santykių: pabandykime juos pateikti erdviniam žemėlapyje, remdamiesi pačių rinkėjų vertinimais.

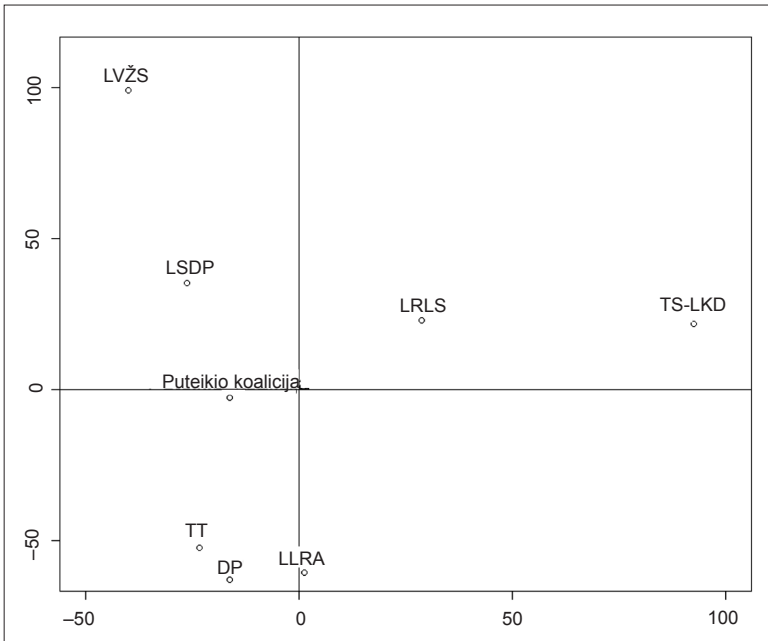
2 pav., taikant daugiamačių skalių metodą (plačiau apie šį metodą ir ankstesnių rinkimų konkurencinės erdvės žemėlapius galima rasti Ramonaitė, Jastramskis, 2014), pateikiamas Lietuvos partinės sistemos erdvinis žemėlapis pagal tai, kaip Lietuvos nacionalinėje 2016 m. apklausoje, vykdytoje po rinkimų ($N = 1\,500$)³³, žmonės vertino partijas³⁴. Žvelgiant į jį paprastai – kuo partijos toliau viena nuo kitos

³¹ Plačiau žr. Sartori, 2005; Mair P., *Party System Change: Approaches and Interpretations*, Oxford: Clarendon Press, 1997.

³² Autoriaus skaičiavimai pagal VRK duomenis. Efektyviųjų parlamentinių partijų skaičius išvedamas, iš vieneto padalijus visų partijų gautų mandatų santykiinių dažnių, pakeltų kvadratu, sumą. Detaliau apie indeksą žr.: Taagepera R., Shugart M. S., *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*, New Haven, Yale University Press, 1989, p. 79.

³³ Atlikta pagal projektą „Lietuvos nacionalinė rinkiminė studija“, atliko „Baltijos tyrimai“ 2016 m. lapkričio 11–gruodžio 10 d.

³⁴ Apie kiekvieną partiją užduotas klausimas pagal skalę nuo 0 iki 10, kur 0 – labai nepatinka, 10 – labai patinka. Geriausią vidutinį įvertinimą gavo LVŽS – jos vidurkis 6,1, – nemažai atitrūkusi nuo kitų partijų. Jų vidurkiai tokie: LSDP 4,7, LRLS 4,2, Puteikio ir Krivicko koalicija 4,05, TS-LKD 3,8, LLRA 2,7, TT 3,1, DP 2,9.

2 pav. Lietuvos partinė konkurencinė erdvė 2016 m.

Šaltinis: Porinkiminė apklausa, 2016.

horizontalioje ar vertikalioje dimensijoje, tuo jos žmonių suvokiamos skirtingiau. Kuo partijos arčiau, tuo jų vertinimai labiau sutampa, tai yra atitinkamą porą partijų žmonės vertina panašiai teigiamai. Pagal tai galime išskirti ir tam tikras dimensijas, kaip partijos susigrupuoja.

Viena vertus, anksčiau pastebėta horizontali tradicinių kairės ir dešinės partijų dimensija išlieka: TS-LKD joje užima dešinės polių, o jai artimiausia partija, užimanti labiau centro–dešinės poziciją, yra LRLS (su ja TS-LKD turėjo didžiausią teigiamą ir statistiškai reikšmingą koreliaciją, kuri lygi 0,38). Kairėje, kaip ir anksčiau, randame LSDP. Ši struktūra atitiktų ilgalaikę partinės sistemos logiką, pagal kurią (išskyrus 2000–2001 m. naujosios politikos koaliciją) kairės ir dešinės poliai atitiko LSDP (anksčiau LDDP) ir TS-LKD (TS-LK)

priešpriešą, o valdančiosios koalicijos formavimas buvo inicijuojamas vienos iš šių dviejų partijų, kurios 1992–2016 m. (išskyrus 2000–2001 m.) ir skyrė premjerus.

Kita vertus, matyti, kad 2012 m. branduolį sudariusių partijų išsidėstymas nebėra toks kaip ankstesnėje nacionalinėje studijoje. Tada visas parlamentines partijas, išskyrus DK, buvo galima surikiuoti į horizontalią dimensiją. DP ir TT (partija „Tvarka ir teisingumas“) 2012 m. buvo labai arti LSDP, o tai suteikė paramos stabilizacijos argumentui: kairysis poliūs integravo anksčiau naujajai politikai atstovavusias partijas. Bet šį kartą ne mažiau svarbi atrodo vertikali dimensija, kurios apačioje, gana aiškiai atsiskyrusios nuo LSDP, yra jos buvusios koalicijos partnerės TT, DP ir LLRA (Lietuvos lenkų rinkimų akcija): jų vertinimų tarpusavio koreliacijos buvo itin stiprios, tarp 0,5 ir 0,76. Šių partijų vertinimai su LSDP vertinimu irgi koreliuoja teigiamai, tačiau ne taip stipriai (tarp 0,3 ir 0,4) kaip tarpusavyje. Be to, kažkur tarp jų ir LSDP įsiterpia Puteikio ir Krivicko koalicija, o LVŽS atsiranda kitame vertikalaus dimensijos poliuje, nutolusi nuo visų partijų: tiek nuo TT, DP ir LLRA (vertikaloje dimensijoje), tiek nuo LSDP (vertikaloje dimensijoje) ir dešiniųjų partijų (horizontalioje ir vertikaloje dimensijoje). Prie to prisideda tai, kad, nors LVŽS buvo mėgstamiausia partija, jos vertinimas nekoreliuoja stipriai nė su viena kita partija – kiek stipresnes koreliacijas (apie 0,3) ji turėjo tik su LSDP bei P. Puteikio ir K. Krivicko koalicija.

Lyginant su erdvine konkurencija 2012 m., išryškėja kitas skirtumas – horizontalios dimensijos, tai yra tradicinėms kairės ir dešinės partijoms, dabar yra oponuojama iš dviejų pusių. Skirtumų yra ne tik tarp jų ir kitų partijų, bet ir vertikalaus dimensijos viduje. Įdomu, kad, bent jau pagal erdvinį žemėlapi, LVŽS yra toliau nuo TT ir DP nei nuo LSDP. Tai lyg rodytų skirtingą šių partijų pobūdį ir dviejų dimensijų atsiradimą, pagal kurį galima išskirti keturias partijų grupes: vieną sudaro daugiau kairiajam populizmui ir prosovietinei nostalgijai atstovaujančios partijos (DP, TT ir LLRA), kitą naujosios, dar neturin-

čios akivaizdesnės identifikacijos (LVŽS, P. Puteikis ir K. Krivickas), trečią senosios kairės (LSDP) ir ketvirtą senosios dešinės (LRLS ir TS-LKD). Žinoma, galima įtarti, kad, kaip ir anksčiau, tai gali būti padiktuota pačių partijų strategijų³⁵: rinkimų kampanijos metu LVŽS gana aiškiai rodė, kad TT ir DP nebūtų pageidaujami koalicijos partneriai. O jeigu LVŽS su LSDP nebūtų sudariusi koalicijos (apklausa, deja, buvo vykdoma kaip tik tuo metu, kai viskas labiau linko į būtent tokią daugumą), galbūt LVŽS būtų arčiau TS-LKD.

Tačiau net jei iš rinkėjų vertinimų išvedamas erdvinis konkurencijos žemėlapis yra nulemtas partijų strategijų, reikia pabrėžti: kiek tos strategijos yra įtakingos, priklauso ne tik nuo politikų veiksmų, bet ir nuo to, kokios sėkmės per rinkimus sulaukia ir kokią vaidmenį politikoje atlieka tos partijos. Tautos prisikėlimo partija (TPP) 2008 m. partinei sistemai, nors pati viena sudarė vertikalios dimensijos polių³⁶, negalėjo turėti reikšmingos įtakos, nes gavo vos 16 vietų parlamente. LVŽS pasižymi tuo, kad pagal jos sąrašą išrinktų Seimo narių skaičius (56) yra gerokai didesnis nei bet kada turėjo partinės sistemos senbuviams iššūkį metusi partija (2004 m. Darbo partija gavo 39 mandatus).

Analizuojamą problemą net ir redukuojant iki požiūrio, kad tik patys partijų santykiai, jų šablonai apibrėžia partinę sistemą³⁷, 2016 m. rinkimai įspėja apie rimtus pokyčius (bent jau trumpuoju laikotarpiu). 2008–2016 m. partinei sistemai buvo savotiškas dualizmo laikotarpis, kone idealiai atitinkantis Giovanni'o Sartori'o aprašytą nuosaikaus pliuralizmo, veikiančio kaip dvipartinė sistema, mechaniką: 2008–2012 m. valdžioje buvo dešiniųjų koalicija, ją 2012 m. visiškai pakeitė iki tol opozicinių LSDP, DP, TT ir LLRA dauguma. Dualistinės konkurencijos modelis pradėjo aižėti 2014 m., kai iš daugumos pasitraukė ir nominalia opozicija vyriausybei tapo LLRA: ga-

³⁵ Ramonaitė, Jastramskis, 2014, p. 44.

³⁶ Ten pat, p. 41–42.

³⁷ Sartori, 2005; Mair, 1997.

lima įžvelgti abipusės opozicijos, kai vyriausybei oponuojama tiek iš kairės (LLRA), tiek iš dešinės (TS-LKD ir LRLS). Šiam modeliui dar didesnį iššūkį metė gana netikėta LVŽS pergalė dideliu skirtumu.

Visgi jeigu partinės sistemos logiką visų pirma lemia partijų strategijos, tai esminiu smūgiu dvipolei konkurencijai, bent jau trumpuoju laikotarpiu, tapo būtent LVŽS sprendimas koaliciją sudaryti su ankstesnėje koalicijoje dominavusia LSDP. Gana natūrali 2008–2016 m. tendencijų tąsa galėjo būti valstiečių, žaliųjų, konservatorių ir liberalų koalicija. Ji atlieptų formulę „LSDP ir centro–kairės partijos vs. TS-LKD ir centro–dešinės partijos“. Reikėtų pasakyti, kad dar 2010–2011 m. būta bendradarbiavimo apraiškų tarp dešiniųjų ir trijų tuometinės Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos parlamentarų, kurių paramos reikėjo tam, kad būtų užtikrintas minimalią persvarą Seime turėjusios Andriaus Kubiliaus vyriausybės stabilumas. Valstiečių ir dešiniųjų tuometinį *de facto* bendradarbiavimą patvirtina Vaido Morkevičiaus ir Tomo Krilavičiaus parlamentinių balsavimų statistinė analizė, pagal kurią LVLS atstovai 2010 m. balsavo panašiai kaip ir valdančioji dauguma³⁸.

Kokie LSDP ir LVŽS koalicijos, jeigu ji išsilaikys, padariniai partinei sistemai? Pirma, dominuojantis polius pasislenka iš kairės arba dešinės, o kur – nėra iki galo aišku. Nominaliai žiūrint, kadangi LVŽS flirtavo tiek su TS-LKD, tiek su LSDP, pagal koalicinius šablonus tarp pagrindinių partijų jie užima centristinę poziciją. Antra, tai reiškia, kad, vadovaujantis Sartori'o logika, konkurencijos centras tampa užimtas – jame yra LSDP su LVŽS, kuriems iš vienos pusės oponuoja TS-LKD ir LRLS, o iš kitos – TT ir LLRA. Taigi, opozicija yra aiškiai abipusė: sunku įsivaizduoti bendrą šių keturių partijų koaliciją. Atsiranda potencialas išcentrinėms tendencijoms ir parti-

³⁸ Morkevičius V., Krilavičius K., „Voting in Lithuanian Parliament: Is There Anything More Than Position vs. Opposition?“, pranešimas, skaitytas 7-oje ECPR generalinėje konferencijoje, Bordeaux, 2013 m. rugsėjo 4–7 d.; balsavimų analizę galima rasti ir puslapyje www.seimbalsavimai.lt

nės sistemos dreifui į poliarizuotą pliuralizmą (turint galvoje, kad abi opozicijas itin skiria požiūris į sovietmetį ir Rusiją). Trečia, LVŽS užgožiant LSDP (o jos reitingas 2017 m. pradžioje krito toliau), keliamas iššūkis vieninteliam argumentui, kuris už Lietuvos partinę sistemą, kaip tam tikrų nusistovėjusių santykių visumą: dviejų ilgamečių polių – LSDP ir TS-LKD – konkurencija. Jeigu partinė sistema nėra stabili nei rinkimų lygmeniu, nei partijų santykių lygmeniu, kiek tai sistema, o kiek – paskirų elementų visuma?

Žinoma, į partinės sistemos nestabilumą visgi turėtume žiūrėti kaip į laipsnišką reiškinį. Lietuvoje ji nestabili, tačiau niekada visiškai nesugriūva (kai kurie autoriai argumentuoja, kad visiškas partinės sistemos „kolapsas“ apskritai yra itin retas dalykas)³⁹, veikiau būna radikaliai „atšviežinama“. Kitaip tariant, žemė dreba nuolatos (2016 m. rinkimai – didesnis drebėjimas net ir Lietuvos mastais), institucionalizuota partinė sistema (kurioje nėra didelis tiek vidinis, tiek išorinis kaitumas) iki galo taip ir nesusiformuoja, tačiau keli pastatai (partijos) vis išlieka. Kita vertus, naujai pastatyti, nors ir mažiau stabilūs, tačiau ilgainiui nėra visiškai integruojami: tai, kad TT ir LLRA išliko ir pasislinko toliau nuo horizontalios dimensijos (žr. 2 pav.), rodo, jog tradicinių partijų gebėjimas įtraukti naujokus į pagrindinę dimensiją turi ribas. Kita vertus, iš partinės sistemos branduolio kitos partijos vis atima balsus, o 2016 m. sugebėjo iš tradicinės kairės ir dešinės netgi „paveržti“ koalicijos formavimo iniciatyvą.

Panašu, kad esminis veikėjas, lemsiantis partinės sistemos ateitį, yra LVŽS. Išliekant tai pačiai koalicijai, galimas partinės sistemos poliarizavimasis. Kita vertus, jeigu LVŽS ir LSDP koalicija žlugs, o pirmoji partija nuspręs sudaryti daugumą su TS-LKD, būtų atkurtas tam tikras partinės sistemos dvipoliškumas. Žinoma, galimas ir LVŽS skilimo scenarijus, turint galvoje jos „nepartinę“ natūrą – tai iškelia dar daugiau klausimų. Ne tik apie tai, kokie padariniai būtų

³⁹ Seawright J., *Party-system Collapse: The Roots of Crisis in Peru and Venezuela*, Stanford: Stanford University Press, 2012.

partinei sistemai, bet ir kokia tai iš tiesų partija (rinkimų projektas), ką jos sėkmė (natūra) pasako apie rinkėjus. Tačiau tai jau antrojo straipsnio poskyrio, kuriame nagrinėjami svarbiausi 2016 m. rinkimų užduoti klausimai Lietuvos politinei sociologijai, tema.

2. Kokius klausimus užduoda 2016 m. rinkimai?

Turbūt esminis klausimas, kurį rinkimų mokslui uždavė 2016 m., buvo susijęs su Didžiosios Britanijos *Brexit* referendumo rezultatu ir Donaldo Trumpo pergale JAV prezidento rinkimuose: kiek apskritai politikos mokslininkai gali numatyti rinkimų rezultatus? Lietuvos viešojoje erdvėje, kalbant apie *Brexit* ir D. Trumpą, buvo pridėdama ir LVŽS pergalė 2016 m. Seimo rinkimuose, tačiau reikėtų pabrėžti, kad pirmais dviem atvejais buvo įmanomos tik dvi baigtys ir jos buvo žinomos iš anksto (arba D. Trumpas, arba Hillary Clinton, arba Didžioji Britanija pasilieka, arba išeina iš ES). Čia klausimas susijęs ne tiek su prognozių patikimumu, kiek su tikimybių interpretacija viešojoje erdvėje: didesnė tikimybė, kad vienas kandidatas laimės, dar nereiškia garantijos. Žinoma, apklausų prieš rinkimus šališkumo problema išlieka, tačiau bent jau aišku, ką reikia tobulinti: metodiką, kaip įvertinti, už ką žmogus balsuos ir ar jis ateis į rinkimus (beje, būtent tam skirta viena ECPR 2017 m. generalinės konferencijos Osle panelė).

Lietuviškųjų rinkimų specifika yra kitokia – čia galimų baigčių (kiek kas gaus balsų, pateks į parlamentą) buvo itin daug. Be to, ypač didelis rinkimų kaitumas, žemė dreba kone nuolatos – taigi, klausimas, ar orientacija tik į prieš rinkimus atliekamų apklausų tobulinimą išspręstą problemą, jeigu daug gyventojų nuolatos keičia savo politinę nuomonę. Vienas dalykas yra bendras Lietuvos rinkimams ir seismologijos studijoms – iki šiol labai nedaug pasistūmėta, kad galėtume bent jau apytiksliai prognozuoti, kada ir kur įvyks didelis drebėjimas⁴⁰. Įmanoma nustatyti, kurios seisminės zonos yra akty-

⁴⁰ Silver N., *The Signal and the Noise: Why Most Predictions Fail – but Some Don't*, London: Penguin Books, 2012.

vesnės (Lietuva akivaizdžiai yra tokioje „rinkimų zonoje“) ir įmanoma apskaičiuoti pagal istorinius duomenis, kiek būna stiprių žemės drebėjimų per 100 ar 300 metų. Tačiau kada įvyks žemės drebėjimas (žemės drebėjimo rinkimai), net ir kelerių metų tikslumu pasakyti neįmanoma.

Deja, seismiškai aktyviose zonose gyvenantys žmonės negali to pakeisti. O politologai negali pakeisti to, kad kai kurių rinkimų ir partinių sistemų natūra tiesiog iš prigimties yra labai nestabili. Bene pesimistiškiausias Lietuvos rinkimų prognozėms (ir kartu partinės sistemos stabilizavimui) tyrimas buvo atliktas Scotta Mainwaringo ir Edurne'o Zoco⁴¹. Pasak autorių, esminis veiksnys, lemiantis rinkimų kaitumo lygmenį, – kada demokratija įsikūrė. Vakarų valstybės demokratizavosi ankstyvojoje modernybėje, kai dar nebuvo modernųjų technologijų, tačiau išliko gana aiškūs socialiniai pasidalijimai. Partijos tada tapo didelės dalies žmonių (moterys, darbininkai) politinės integracijos garvežiais, pagal socialines takoskyras sukūrė plačias organizacijas, kartu apie save konsoliduodamos socialines ir politines tapatybes. Šios tapatybės buvo gana tvirtos ir perduodamos iš kartos į kartą. Kita vertus, besikuriant Vakarų demokratijoms, partijos turėjo mažiau konkurentų dėl politinės informacijos, o ir patiems politikams labiau reikėjo masinių partijų: partinės sistemos atsirado prieš masinį televizijos paplitimą ir su tuo susijusį politikos personalizavimą. Kalbant paprastai – Vakarų demokratijose nestabilumas yra mažesnis, nes istoriškai rinkėjai prie partijų labiau priprato. Partijos ten prisistatė visuomenei ir organizacijas išplėtojo dar prieš socialinių takoskyrų silpnėjimą ir masinių medijų įsigalėjimą.

S. Mainwaringo ir E. Zoco argumentas yra pesimistiškas besitinkantiems Lietuvos partinės stabilizacijos, nes jis sako: Lietuva negali pakeisti to, kad demokratija čia įkurta tik prieš 27 metus. Tai, kad mūsų stabiliausi rinkimai pretenduotų į nestabiliausius Vakaruose, paremia autorių argumentą. Lietuvoje partijos kūrėsi ne pagal so-

⁴¹ Mainwaring ir Zoco, 2007.

cialines takoskyras (tikriausiai čia reikėtų daryti dalinę išimtį dėl LLRA ir TS-LKD – tačiau jos apima nedidelę dalį visų rinkėjų), bet „iš viršaus“. Joms nereikėjo dėti pastangų kuriant organizacijas, nes rinkėjus jau galėjo pasiekti per televizorių, o vėliau – ir per internetą. Bet tai kartu reiškė, kad partijos rinkėjams niekada netapo savos, jos nesukūrė ir neįtvirtino socialinių ir politinių tapatybių. Žvelgiant iš šio tyrimo stovyklos, partinės sistemos stabilizacija ir prognozuojami rinkimai, bent jau taip, kaip įsivaizduojami Vakaruose, Lietuvoje sunkiai įmanomi. Bet ar tikrai?

Mūsų rinkimų istorija (būta stabilesnių, būta nestabilesnių laikotarpių) palieka erdvės papildomiems paaiškinimams. Lygiai taip pat galima pastebėti, kad ir tarp naujesnių demokratijų yra tam tikra dispersija – vienos naujos demokratijos stabilesnės, kitos ne tokios stabilios. Galiausiai, kaip argumentuoja O. Sanchezas, net ir esant gana dideliame kaitumui galime turėti (kad ir nesusiformavusią) partinę sistemą, jeigu yra reguliarumas išliekančio partijų branduolio pavidalu. Taigi, galima grįžti prie pradinio M. Pederseno argumento: rinkimų kaitumas svyruoja tiek laike, tiek tarp valstybių. Lietuvos kontekste tai reiškia – taip, esame labai nestabilūs, bet kodėl būtent tiek? Kodėl mums taip sunku prognozuoti rinkimus, stabilizuoti partinę sistemą?

Pasak Peterio Mairo, vieno iš įtakingiausių rinkimų kaitumo tyrėjų, yra trys esminiai veiksniai, galintys stabilizuoti tą kaitumą: socialinės skirtys, rinkimų sistema ir pati partinė sistema, kuri jo suvokiama kaip partijų santykiai, koaliciniai šablonai (ar dominuoja aiški dviejų blokų konkurencija su iš anksto aiškiomis koalicijų formulėmis, ar koalicijų pasikeitimas būna dalinis, koalicijų formulės vis atnaujinamos)⁴². Galima atkreipti dėmesį, kad šios P. Mairo pateikiamos rinkimų stabilumo prielaidos maždaug sutampa su rinkimų literatūroje naudojama⁴³ trijų veiksnių grupių, lemiančių atskirų

⁴² Mair, 2008.

⁴³ Pavyzdžiui, Norris P., *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

partijų pasirodymą arba apskritai rinkimų rezultatą, schema: pasiūla, paklausa ir institucinė aplinka. Pasiūla apibūdina veiksmus, kylančius iš visuomenės: tai socialinės takoskyros, požiūris į ekonomiką ir valdžios politiką, polinkis į protestą, vertybės ir taip toliau. Pasiūla referuoja į partijų strategijas, tarpusavio santykius, rinkimų kampanijos veiksmus. Institucinė aplinka siauresne prasme apima partijų veiklos reguliavimą ir parlamento rinkimų sistemą, tačiau gali būti analizuojama ir platesnių institucinių taisyklių įtaka (pvz., skirtumas tarp prezidentizmo ar parlamentarizmo). Toliau šis poskyris ir yra struktūruojamas pagal šias veiksmių grupes – arba kitaip tariant, tris esminius kūnus, kurie lemia rinkimų rezultatą.

2.1. Paklausa: ar tikrai viską žinome apie Lietuvos elektoratą?

Stabilesnių rinkimų rezultatų galima tikėtis, jeigu šalyje yra socialinės takoskyros (ir atitinkamos politinės organizacijos), rinkimų sistema šiek tiek suvaržo pasirinkimą ir jos efektai yra prognozuojami, o partijų strategijos palankios elgesiui per rinkimus struktūruoti (pvz., yra du aiškūs partijų blokai). Beje, galima pasakyti, kad tarp šių trijų pagrindinių veiksmių grupių neišvengiamai atsiranda sąveika. Tarkime, socialinėms takoskyroms reikia jas atitinkančių politinių organizacijų⁴⁴, o partinių sistemų formatai, palankūs dviejų blokų konkurencijai (pvz., dvipartinė ar dviejų su puse partijų sistema), reikalauja atitinkamų rinkimų sistemų⁴⁵. Bet apie tai šiame straipsnyje – kiek vėliau. Dabar reikėtų aptarti, ką 2016 m. rinkimų rezultatai sako kiekvieno iš šių trijų veiksmių problematikai.

⁴⁴ Mair P., „The Freezing Hypothesis: An Evaluation“, Karvonen L., Kuhnle S. (eds.), *Party Systems and Voter Alignments Revisited*, London and New York: Routledge, 2001, p. 244–265.

⁴⁵ Išsami rinkimų sistemų ir partinės sistemos santykio apžvalga pateikiama Benoit K., „Electoral Laws as Political Consequences: Explaining the Origins and Change of Electoral Institutions“, *Annual Review of Political Science* 10, 2007, p. 363–90.

Kalbant apie paklausą, iš anksčiau žinome, kad Lietuvoje yra viena sociopolitinei skirčiai (angl. *cleavage*) artima takoskyra: tarp antikomunistų ir Lietuvos sovietinę praeitį vertinančiųjų palankiau⁴⁶. Tačiau ši skirtis stabilizuoja tik ištikimų TS-LKD rinkėjų, kurie (apytiksliai) sudaro iki 7–8 proc. visų, turinčių balso teisę, elgesį per rinkimus. Socialinės skirties požymių turi ir LLRA santykis su savais rinkėjais (tautinis pagrindas), tačiau, skirtingai nei Estijoje ar Latvijoje, Lietuvoje ši takoskyra yra labiau nišos pobūdžio. Iš TS-LKD ir LLRA tikrai negauname visai partinei sistemai ir rinkimų rezultatams reikalingos stabilizacijos. Galiausiai, apskritai verta paminėti, kad klasinio balsavimo apraiškos Lietuvoje silpnos ir matosi tik tarpybinėje klasėje⁴⁷, o amžius ir sovietmečio vertinimas, kaip rašoma elgesio per rinkimus Lietuvoje studijoje, aiškinant balsavimą, veikė geriau nei kiti socialiniai ar demografiniai kintamieji⁴⁸.

Taigi, daugelis Lietuvos rinkėjų nėra prisirišę prie partinių pasirinkimų tam tikromis socialinėmis tapatybėmis. Labai daug rinkėjų keičia elgesį – tai matyti ir iš agreguotų (1 pav. pateikti rinkimų kaitumo rodikliai), ir iš individo lygmens studijų. Remiantis ankstesniais tyrimais, socialinių tinklų homogeniškumas yra vienas esminių dalykų, kuris paaiškina, kodėl dalis lietuvių visgi tarp rinkimų lieka ištikimi vienai partijai⁴⁹. Tačiau čia galima klausti: kuo ypatingi žmonės, kurie nepasižymi homogeniškais socialiniais tinklais? Be to, yra rimto pagrindo galvoti, kad kai kurie tinklai labai lengvai suyra, taigi, šis veiksnys sunkiai gali būti traktuojamas kaip egzogeninis: kažkokios kitos jėgos veikia ir tinklo suirimą, ir balsavimo preferencijas

⁴⁶ Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 39–49, 90–102.

⁴⁷ Morkevičius V., Norkus Z., „Šiuolaikinės Lietuvos klasinė struktūra: neovėberiška analizė“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (31), 2012, p. 75–152.

⁴⁸ Ramonaitė A., „Socialinės klasės, sovietmečio vertinimas ir naujoji rinkėjų karta“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 90–106.

⁴⁹ Žiliukaitė R., „Balsavimas rinkimuose ir rinkėjų socialinių tinklų charakteristikos“, *Politologija* 1 (73), 2014, p. 98–128.

pasikeitimą. Čia iliustratyvus Darbo partijos likimas, nes vienas iš geriausiai balsavimų už ją paaiškinusių veiksnių būtent ir buvo socialinė aplinka⁵⁰. Darbo partija 2012 m. daugiamandateje apygardoje gavo 19,8 proc. balsų, o 2016 m. – jau 4,68 proc. Akivaizdu, kad dalis rinkėjų arba iš viso neatėjo į rinkimus, arba balsavo už kažką kitą. Kodėl taip nutiko, kas lėmė jų sprendimą?

Panašu, kad vienas esminių klausimų, kuriuos iškėlė 2016 m. rinkimai, – kokia yra rinkimų kaitumo individualiu lygmeniu logika. Ar ji visų pirma susijusi su hiperatskaitomybe⁵¹, kuri, kaip žinome iš anksčiau, būdinga ir Lietuvos, ir visos Vidurio ir Rytų Europos elektoratui? Taip pat žinome, kad daliai lietuvių būdingas racionalus ir ekonominis balsavimas, tačiau jis paaiškina ne tiek jau ir daug⁵². Galbūt šiuo požiūriu pradėjome slinkti link Vakarų? Naujas ekonomiškai išsivysčiusių valstybių kiekybinis tyrimas rodo aiškų ekonominio balsavimo efektą tiek kontekstuose, kur atskaitomybė visiškai aiški (vienpartinės, dominuojančios partijos koalicijos), tiek ten, kur jos lygis žemesnis (daugiapartinės, fragmentuotos koalicijos – labiau tinka Lietuvai)⁵³. O gal Lietuvos kontekste visgi svarbiau yra ne ekonomika, bet korupcija? Įdomu tai, kad, nors pagal *Freedom House* būtent korupciniai rodikliai yra labiausiai atsiliekančias Lietuvos demokratijos rodiklis, iki šiol neturime išsamesnio tyrimo, kaip korupcijos skandalai ir požiūris į juos lemia žmonių politines preferencijas. 2016 m. yra itin palankūs tokiai analizei, nes per juos įvyko įvairiausio pobūdžio ir masto korupcinių skandalų, tikėtina, padariusių įtakos rinkimų rezultatui.

⁵⁰ Žiliukaitė R., Ramonaitė A., „Partinė tapatybė ir socialinė aplinka“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 107–125.

⁵¹ Roberts, 2008.

⁵² Jastramskis M., „Pralaimėjimas, prilygintas laimėjimui: gero Andriaus Kubiliaus vyriausybės partijų pasirodymo Seimo rinkimuose priežastys“, *Politologija* 1 (73), 2014, p. 33–66.

⁵³ Dassonneville R., Lewis-Beck M. S., „Rules, Institutions and the Economic Vote: Clarifying Clarity of Responsibility“, *West European Politics* 40 (3), 2017, p. 534–559.

Galiausiai, svarbu klausti, ką rodo šis rinkimų kaitumas: ar tai protesto balsai, kaip būdavo įprasta vadinti balsavimą už naujas partijas (arba tiesiog ne liberalus, konservatorius ar socialdemokratus)? O gal tai tik medianinio rinkėjo „laimės paieškos“? Galbūt pas mus tiesiog daug nuosaikių, centristinių pažiūrų žmonių, kuriems svarbiausia yra pagrindinių šalies problemų, tokių kaip nedarbas ar emigracija, sprendimas. Taigi, kas yra tas kaitusis, besiblaškantis Lietuvos rinkėjas? Dalis ateities tyrimų rinkimų srityje turėtų koncentruotis būtent į šį esminį klausimą, nes, neišsiaiškinę kaitumo logikos, negalėsime nei suprasti, nei prognozuoti rinkimų rezultatų.

2.2. Pasiūla: kaip partijų veiksmai keičia rinkimų rezultatai

Žinoma, reikia analizuoti ne tik rinkėjus, bet ir pačias partijas. Žiūrint itin paprastai, jeigu politikai nekurtų naujų partijų arba nekeistų senųjų strategijų, tai kaitumas (bent jau išorinis – būtent tas, kuris apibrėžia partinės sistemos sistemiskumą, remiantis O. Sanchezu) būtų mažesnis. 2016 m. rinkimai ir LVŽS čia yra itin įdomus atvejis, nes ši partija negalėjo tikrai ta žodžio prasme pasitelkti „naujumo kaip laimėjimo formulės“: remdamasis Naujosios Sąjungos, Darbo partijos ir kitų dviejų partijų Latvijoje ir Estijoje pavyzdžiais, Alanas Sikkas nurodo tokią formulę kaip strategiją partijai susilaukti sėkmės, jeigu ji neužima naujos ideologinės ar probleminių klausimų nišos⁵⁴. Kas lėmė LVŽS pergalę: palankios aplinkybės, lyderiai ar apeliavimas į svarbiausias visuomenės problemas? LVŽS pasirodymas didesniu ir Naglio Puteikio koalicijos mažesniu masto rodo, kad tikrasis naujumas nėra esminis veiksnys – svarbiau gali būti pats įvaizdis.

Diskutuojant apie partijų strategijas, negalima apsieiti ir be rinkimų kampanijos vaidmens. Iš anksčiau lyg ir žinome, kad jis nedaro esminės įtakos, nes daug rinkėjų lieka prie preferencijų, kurios su-

⁵⁴ Sikk A., „Newness as a Winning Formula for New Political Parties“, *Party Politics* 18 (4), 2012, p. 465–486.

siformuoja seniai prieš rinkimus, o artėjant rinkimams, persigalvoja nedaugelis (Nevinskaitė, 2014). Tačiau stebėjus 2016 m. Seimo rinkimus, matomas akivaizdus poreikis peržiūrėti rinkimų kampanijos įtaką: nors 2016 m. pradžioje LVŽS turėjo tik 6–7 proc. reitingą, galų gale sugebėjo laimėti rinkimus didele persvara ir 2017 m. baigė pasiekti 30 proc. reitingą. O prieš pat Seimo rinkimų pirmąjį turą LVŽS, LSDP ir TS-LKD reitingai buvo susiklojantys paklaidos ribose. Galiausiai, persigalvojančių paskutinėmis savaitėmis gali būti nedidelė visos populiacijos dalis, tačiau būtent jie nulems galutinį jėgų išsidėstymą – ypač jeigu rinkimų sistema palanki tam, kad nedideli balsavimo skirtumai virstų į didelius vietų skaičiaus skirtumus.

Analizuodami paklausos dėmenį, neišvengsime jo sąveikos su pasiūla: politikai reaguoja į rinkėjus, o jų nuostatas gali paveikti patys politikai. Pirmame straipsnio skyriuje kalbėjome apie tai, kad, kaip rinkėjai suvokia partinės sistemos struktūrą, gali būti padiktuota partijų tarpusavio santykių ir koalicijų. Gali būti, kad tuo neapsiribojama, pasiūla veikia ir rinkėjų vertybines nuostatas. 2012 m. po rinkimų vykusioje apklausoje buvo vos 2 proc. žmonių, kurie savo pažiūras įvardijo kaip žaliųjų ir aplinkos apsaugos, o 2016 m. – jau 15,2 proc. Sunku patikėti, kad tokie pokyčiai įvyko visuomenės struktūroje, o nėra tiesiog atspindys to, už ką rinkėjai balsavo.

Kita vertus, tai nebūtinai reiškia, kad žmonės neturi pažiūrų – gal sąveikos tarp pasiūlos ir paklausos esmė yra ta, kad partijos Lietuvoje per daug nutolusios nuo žmonių ir mąsto kitaip nei visuomenė? Tokiu atveju egzistuočių nuolatinis naujų politikų poreikis. Apie ekspertų ir elektorato nesusikalbėjimą, partijų ir politikų nuostatų sutapimą⁵⁵ rašyta anksčiau: didžiausia politinio atstovavimo problema

⁵⁵ Jurkynas M., Ramonaitė A., „Kairė ir dešinė Lietuvoje: ekspertų ir elektorato nesusikalbėjimas“, Jankauskas A. (sud.), *Lietuva po Seimo rinkimų 2004*, Vilnius, Kaunas: Naujasis lankas, 2005, p. 71–90; Ramonaitė A., Žiliukaitė R., „Politinio atstovavimo kokybė Lietuvoje: partijų ir rinkėjų politinių nuostatų atitikimo analizė“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 90–121.

įvardyta tai, kad partijų rinkėjai tarpusavyje nėra vieningi⁵⁶. O gal tiesiog politikai neatliepia rinkėjų nuostatų? Verta iš naujo panagrinėti šią problemą, juolab „Mano balsas“ suteikia gana nemažą, nors ir neatsitiktine atranka paremtą, politikų atsakymų į vertybinius klausimus bazę. Šią problemą galima analizuoti iš paskirų klausimų (pvz., euro įvedimo padarinių) perspektyvos, tačiau galima vėl peržiūrėti ir vertybinių dimensijų veiksnį. Nuoseklesnio vertybinio mąstymo tarp politikų anksčiau aptikta⁵⁷, bet visuomenės vertybės į įprastas kairės–dešinės dimensijas gerai nesukrinta⁵⁸: galbūt taip atsitinka dėl to, kad taikome iš anksto suformuotas ideologines schemas? Nuoseklus ideologinio Lietuvos žmonių mąstymo apraiškų buvo atrasta studijose⁵⁹, kurios plačiau nenagrinėjo elgesio per rinkimus – galbūt verta pabandyti vėl susieti šiuos du dalykus.

Taigi, rinkimų rezultatą lemia ne tiek paklausa ir pasiūla, kiek jų sąveika. Problema prognozuojant rezultatus atsiranda tada, kai abu šie veiksniai patys yra nestabilūs. 2012 m. elgesio per rinkimus studijos viena esminių išvadų buvo tai, kad rinkėjus ir partijas geriausiai diferencijuoja prosovietiško ir požiūrio į bendradarbiavimą su Rusija dimensija. Šiame spektre anksčiau buvusias naujas partijas (DP ir TT), kartais vadinamas populistinėmis, radome pačioje kairėje: pavyzdžiui, bent 75 proc. rinkėjų DP matė tarp 8 ir 10 skalėje, kur 0 reiškia „Rusija yra grėsmė Lietuvos saugumui“, o 10 „Rusija yra

⁵⁶ Ramonaitė, Žiliukaitė, 2009, p. 121.

⁵⁷ Ramonaitė A., „Vertybių kova Lietuvos politikoje: dėl ko ir su kuo kovojama“, Jan-kauskas A. (sud.), *Lietuva po Seimo rinkimų 2008*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 11–35; Jastramskis M., „Ideologinis Lietuvos partinės sistemos struktūravimas: ar jau turime kairę ir dešinę?“, pranešimas, skaitytas VU TSPMI ir LPA metinėje konferencijoje „Lietuva po Seimo rinkimų 2012“, Vilnius, 2012 m. lapkričio 16 d.

⁵⁸ Ramonaitė A., Jastramskis M., „Vertybės ir įsitikinimų struktūros“, *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 126–144.

⁵⁹ Petronytė I., „Nuostatų politiniais klausimais formavimasis pokomunistinėje valstybėje: Lietuvos atvejo studija“, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014.

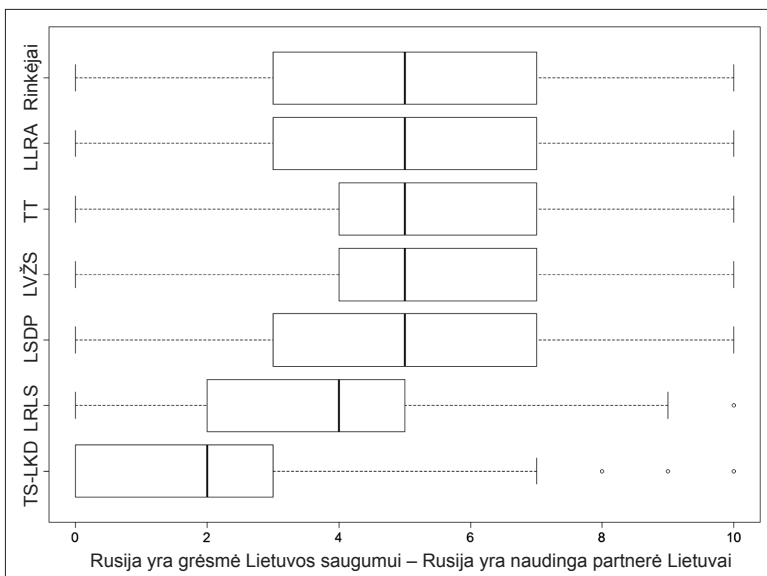
naudinga partnerė Lietuvai“ (be to, ir pastarosios rinkėjai pasižymėjo prosovietiškausiomis pažiūromis)⁶⁰. Verta pažymėti, kad būtent DP gavo daugiausia balsų daugiamandatėje apygardoje 2012 m. Seimo rinkimuose.

O štai 2016 m. rinkimų laimėtoja LVŽS jau pasižymi kitokia pozicija. Kaip matyti iš 3 pav. pateikiamų stačiakampių diagramų, ją rinkėjai šiuo klausimu mato per vidurį, jeigu žiūrėsime į medianą. Visgi vidinis stačiakampis, skirtumas tarp pirmo ir trečio kvartilų, rodo dispersiją nuo labiau antirusiškos pozicijos (4) iki labiau pragmatinės (7): tai reiškia, kad dėl LVŽS pozicijos rinkėjai nevysiškai sutaria, turi įvairių nuomonių. LVŽS šiuo požiūriu nėra ypatinga – dauguma partijų pagal medianą yra centre, tačiau dėl jų pozicijos rinkėjų nuomonės išsiskiria. Aiškiausia rinkėjų akyse yra TS-LKD nuostata – ji ir 2012 m. buvo, ir dabar aiškiai lieka „Rusija yra grėsmė“ poliuje. Įdomu tai, kad yra nemaža pačių rinkėjų vertinimų dispersija – pirmas kvartilis lygus 3 (labiau antirusiška pozicija), o trečiasis jau 7 (labiau pragmatinė).

Iš dalies atsakymas, kodėl taip atsitiko, tikriausiai slypi ekonominiame ir tarptautiniame kontekste. 2014 m. dalies žmonių požiūrį į Rusiją (taip pat ir į partijas) galėjo pakeisti Krymo okupacija, taip pat kuo toliau, tuo labiau tolo ekonomikos krizė: kituose tyrimuose teigiama, kad sovietinė nostalgija Lietuvoje tarp 2004 ir 2016 m. gerokai sumažėjo, o lūžis pastebėtas apie 2014 m.⁶¹ Galbūt todėl šį kartą sąlyginai nauja partija ir rinkimų laimėtoja LVŽS atsiranda ne spektro kairėje (kur lyg ir tikėtumės rasti labiausiai nepatenkintus, prosovietinius rinkėjus), bet arčiau centro. Tai iškelia dar vieną klausimą rinkimų tyrimams Lietuvoje: galbūt keičiasi tiek visuomenės

⁶⁰ Ramonaitė A., „Ar Lietuvos rinkėjas prognozuojamas?“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 261–179.

⁶¹ Jastramskis M., „Auditorijos reakcija: Rusijos propagandos poveikis Lietuvoje“, *Rusijos propaganda: analizė, įvertinimas, rekomendacijos*, 2017, Vilnius: Rytų Europos studijų centras (rengiama publikacijai).

3 pav. Gyventojų Lietuvos parlamentinių partijų pozicijų Rusijos atžvilgiu vertinimas ir pačių rinkėjų pozicija, 2016 m.

Šaltinis: Porinkiminė apklausa, 2016.

struktūra, tiek partinė sistema ir silpnėja antikomunistinė takoskyra, kuri anksčiau buvo esminis veiksnys, paaiškinęs elgesį per rinkimus? Apie tai buvo užsiminta nacionalinės studijos išvadose, tačiau kalbant apie ateitį po 10 metų⁶². Ateitis atėjo anksčiau?

Žinoma, prognozuojantiems rinkimų rezultatus nuo tokių pokyčių nėra lengviau. Tai reiškia, kad ne tik paklausa su pasiūla sąveikauja (ir šios sąveikos iki galo nepažįstame), bet ir pati paklausa (į kurią pasiūla turėtų reaguoti) yra nestabili. Aišku, nėra stabili ir pasiūla, ir nebūtinai dėl to, kad stengiasi reaguoti į paklausą: partijos skyla ir jungiasi dėl asmeninių nesantaikų (pastarąjį dešimtmetį tai itin ryškiai liberalų flange), vieni politiniai lyderiai praranda pasitikėjimą per

⁶² Ramonaitė A., „Ar Lietuvos rinkėjas prognozuojamas?“, p. 279.

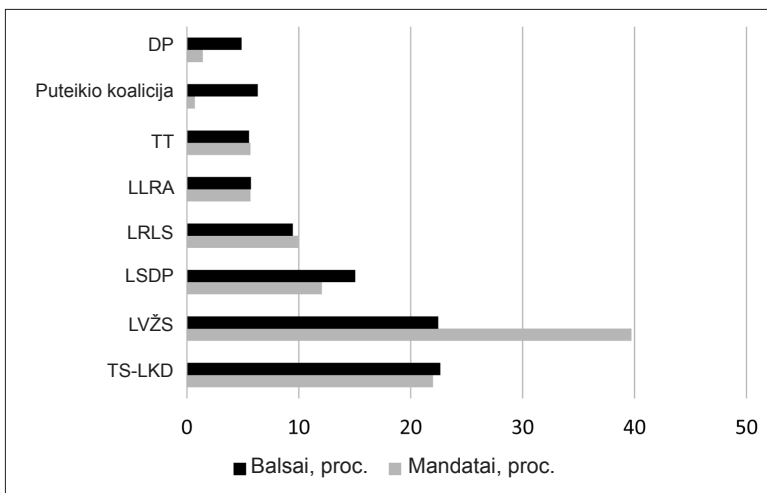
dieną (Eligijus Masiulis), kiti per kelis mėnesius tampa populiariausi šalyje (Saulius Skvernelis). Prognozuoti rinkimus, kurie yra dviejų vis besikeičiančia orbita judančių kūnų rezultatas, – nemažas iššūkis. Lygiai taip pat sunku tikėtis partinės stabilizacijos.

2.3. Ar turime gerą rinkimų sistemą?

Su paklausa ir pasiūla susijusių iššūkių rinkimų mokslui lyg ir užtektų, tačiau yra dar ir trečioji veiksnių grupė, institucinės taisyklės. Viena vertus, pastarąjį dešimtmetį vykdyta dirbtinė kartelizacija – įvestas valstybinis partijų finansavimo modelis, partijų minimalaus narystės skaičiaus didinimas – lyg ir apsunkino naujų partijų kūrimąsi. 2016 m. Seimo rinkimuose nedalyvavo nė viena nauja partija, kuri būtų registruota po 2012 m. rinkimų. Apskritai daugiamandatėje ir vienmandatėse kandidatus kėlusiu sąrašų skaičius buvo mažiausias per visą Nepriklausomybės istoriją: 14 sąrašų ir 16 partijų (dvi koalicijos). Kita vertus, panašu, kad į naujumą, tradicinių partijų kritiką orientuoti politikai randa būdų, kaip apeiti apsunkinimą kurti naujas organizacijas: pavyzdžiui, Naglis Puteikis ir Kristupas Krivickas pasinaudojo Lietuvos centro partija ir Pensininkų partija.

Visgi daugiausia dėmesio (institucijų grupėje) turėtų būti skiriama Seimo rinkimų sistemos efektams analizuoti. Lietuva turi vadinamąją mišrią lygiagrečią (angl. *mixed parallel*) rinkimų sistemą, kuri politikos ekspertų yra vertinama gana prastai⁶³. Iki šiol tai ignoravome – bent jau nepavyko rasti nė vienos studijos per pastarąjį dešimtmetį, kurioje Lietuvos rinkimų sistema būtų įvertinta kritiškai. Galbūt iš dalies dėl to, kad lyginomės (neišskiriant ir šio straipsnio autoriaus) patys su savimi, kaip ir rinkimų kaitumo atveju – Lietuvos politikos kontekste mišri rinkimų sistema, atrodo, veikė visai neblo-

⁶³ Bowler S., Farrell D. M., Pettitt R. T., „Expert Opinion on Electoral Systems: So Which Electoral System is “best”?“, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 15 (1), 2005, p. 3–19.

4 pav. *Bent keturis procentus balsų Seimo 2016 m. rinkimuose gavusių partijų balsai daugiamandatėje (proc. nuo galiojančių) ir jų galutinė mandatų dalis (proc. nuo 141) parlamente*

Šaltinis: vrk.lt.

gai (pvz., kiek sumažino naujų, populistinių partijų sėkmę). Visgi po 2016 m. Seimo rinkimų tapo akivaizdu, kad jos įtaką partinei sistemai dera įvertinti iš naujo.

Apžvelgiant rinkimų rezultatus ir politologų argumentus, galima išskirti du anksčiau pastebėtus rinkimų sistemos efektus – pirma, kad ji santykinai palankesnė tradicinėms kairės ir dešinės partijoms (LSDP ir TS-LKD ypač 2008 ir 2012 m. rinkimuose daugiau vietų gavo per vienmandates) ir, antra, kad ji palankesnė rinkimus laiminčiai partijai (linkusi neproporcingai „išpūsti“ jos laimėjimą, kai gaunamų vietų proporcija gerokai viršija gautų balsų dalį)⁶⁴. Viena vertus, ne visada šie efektai pasitvirtindavo: pavyzdžiui, 2004 m. daugiamandatėje aiškią pergalę iškovojusi Darbo partija buvo pri-

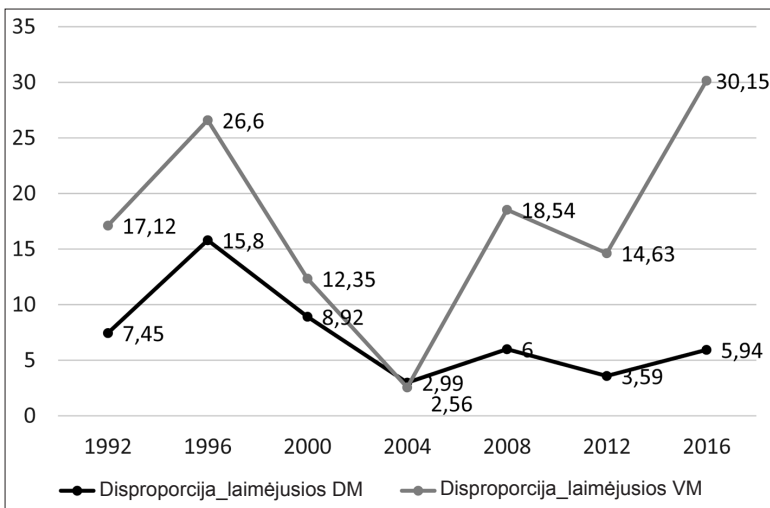
⁶⁴ Krupavičius A., Pogorelis R., „Rinkimų sistema ir rinkimai“, Krupavičius A., Luškošaitis A. (sud.), *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004, p. 243–296.

stabdyta antrame ture, o 2000 m. TS-LKD vienmandatėse iškovoję tik vieną vietą. Visgi – tai priklausė nuo rinkimų – pasitvirtindavo bent vienas iš šių efektų, o kai kuriuose – ir abu (2008 m. TS-LKD pergalė).

Visgi 2016 m. aiškiai nepasitvirtino nė vienas efektas. Pirmą, tradicinės kairės ir dešinės partijos labai nesėkmingai pasirodė antrame ture – LSDP iškovoję vos 4 mandatus (per daugiamandatę 13), o TS-LKD 11 (per daugiamandatę 20). Antra, vienmنداčių antrame ture visus konkurentus tiesiog nušlavusi LVŽS tapo rinkimų laimėtoja, tačiau tai negalėjo būti aišku po pirmojo turo: daugiamandatėje ši partija, nors ir nedideliu skirtumu, visgi pirmą vietą pagal balsus užleido TS-LKD. Be to, rinkimų rezultatai, jeigu palygintume bendras vietas ir daugiamandatėje, buvo labai neproporcingi – pavyzdžiui, iš 4 pav. matyti, kad daugiamandatėje 22,45 proc. galiojančių balsų gavusi LVŽS po rinkimų turėjo 39,7 proc. mandatų Seime, o pirmąjį turą laimėjusi TS-LKD vietą gavo net truputį mažiau negu gavo balsų už sąrašą. Kartu 11 proc. gavusios DP ir N. Puteikio koalicija gavo vos 2,35 proc. vietų Seime.

Rinkimų sistemos efektų nestabilumas ilgesnėje perspektyvoje matyti iš 5 pav. pateikiamo proporcingumo rodiklio svyravimų⁶⁵: skirtumas tarp laimėjusios partijos gautų mandatų ir balsų procento labai skyrėsi tiek tarp rinkimų, tiek tarp proporcinio ir vienmنداčių elemento. Pavyzdžiui, 2004 m. rinkimai buvo gana proporcingi. O štai 2016 m. laimėjusios partijos (LVŽS) gautų mandatų procentas nuo jų kandidatų gautų balsų procento pirmame ture skyrėsi net per 30 procentinių punktų! Itin išsiskiria „šokinėjantis“ vienmنداčių laimėtojo sustiprinimo efektas. Žinoma, 4 ir 5 pav. pateikiami duomenys yra tik du pavyzdžiai, nepretenduojantys į išsamią rinkimų sistemos efektų analizę – visgi jų (kartu su itin netikėtais 2016 m.

⁶⁵ Tai tik vienas iš galimų (ne)proporcingumo rodiklių, tačiau intuityviai lengvai suprantamas. Gana paplitęs yra Michaelo Gallagherio indeksas – jį verta perskaičiuoti tolesniuose tyrimuose.

5 pav. Skirtumas tarp daugiamandatėje apygardoje (juoda linija) ir vienmandatėse apygardose (pilka linija) laimėjusios partijos mandatų (skaičiuojama atskirai proporcinio ir mažoritarinio elemento) ir gautų balsų (pirmame ture) procento

Šaltinis: vrk.lt.

antro turo rezultatais) užtenka tam, kad kritiškai peržiūrėtume rinkimų sistemos įtaką mūsų partinei sistemai. Be to, reiktų pasakyti, kad net ir užsienio autorių skaičiavimais (jiems įprastai nėra prieinami detalūs vienmنداčių duomenys) ne tik Lietuvos rinkimų proporcingumas yra mažas (kaip proporciniam elementui), bet ir fragmentacija gana didelė (su rinkimų sistema įprastai siejamas efektas)⁶⁶.

Taigi, ar mūsų rinkimų sistema iš tiesų yra bloga, o jos efektai visai neprognozuojami? Kam ji vis dėlto palanki – didelėms, tradicinėms partijoms, o gal iš viso jos palankumas keičiasi, nes priklauso nuo dalyvaujančių partijų ir rinkimų konteksto? Mišri lygiagreti rinkimų sistema tarptautinėje literatūroje siejama su „užkrėtimu“ (angl.

⁶⁶ Gallagher M., *Electoral Systems Website*, <http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems>, 2017 05 18.

contamination: mažoritarinis elementas sąveikauja su proporciniu, iš to galbūt kyla neigiami padariniai) ir net aptinkama koreliacijų su mažesne demokratijos kokybe⁶⁷. Be to, 2016 m. specifinis Lietuvos kontekstas sufleruoja, kad tokia rinkimų sistema dar ir sunkiai nuspėjamai sąveikauja (be vidinės elementų sąveikos) tiek su rinkimų pasiūla, tiek su paklausa. Pavyzdžiui, proporcinė rinkimų sistema tiesiog neleistų tokių manevrų kaip Ramūno Karbauskio sprendimas kandidatuoti Kaune likus vos dviem mėnesiams iki rinkimų. Kita vertus, mūsų rinkimų sistema sudaro sąlygas strateginio balsavimo, biuletenio skaidymo (kai balsuojama už partiją A ir kandidatą iš partijos B) reiškiniams, apie kuriuos iki šiol Lietuvoje žinome gana nedaug. Kada išsiskiria balsavimas už kandidatą ir partiją, kodėl ir kokia kryptimi juda balsų skirtumas? Šie ir kiti klausimai, apimantys rinkimų sistemos įtaką ir jos sąveiką su paklausa bei pasiūla, turėtų būti ištirti rimčiau.

Ši 2016 m. iškeltų (o galbūt tik paryškintų) problemų, kurias verta tirti Lietuvos politologijai ir politinei sociologijai, apžvalga tikrai nėra baigtinė. Tačiau ji išryškina du svarbius dalykus, turinčius tiesioginių implikacijų tiek rinkimų prognozėms, tiek viltims dėl Lietuvos partinės sistemos stabilizacijos ir apskritai politikos „nusistovėjimo“. Pirma, kiekvienoje iš trijų esminių sričių, darančių įtaką rinkimams – paklausa, pasiūla ir rinkimų sistema, – vis dar turime nemažai neatsakytų, kai kuriais atvejais net ir nedaug tirtų klausimų. Antra, šios sritys ne tik tarpusavyje sąveikauja, bet ir kiekviena iš jų pati nėra stabili – rinkimų sistemos efektas gali kisti, partijų pasiūla svyruoja ir keičiasi, o paklausa irgi nėra nusistovėjusi ir nuosekli.

Apibendrinant šio skyriaus klausimus, galima kelti pagrindinį: kaip galima prognozuoti įvykį (ar tikėtis jo stabilesnių realizaci-

⁶⁷ Ferrara F., Herron E., Nishikawa M., *Mixed Electoral Systems: Contamination and Its Consequences*, New York: Palgrave Macmillan, 2005; Doorenspleet R., „Electoral Systems and Democratic Quality: Do Mixed Systems Combine the Best or the Worst of Both Worlds? An Explorative Quantitative Cross-national Study“, *Acta Politica* 40 (1), 2005, p. 28–49.

jų), jeigu jį lemiantys veiksniai patys nėra stabilūs? Jeigu vieną iš jų, – pavyzdžiui, pasiūlą arba rinkimų sistemą, – galėtume laikyti konstanta, tada gal būtų lengviau. Tačiau kai rinkimų rezultatą lemia trys tarpusavyje sąveikaujantys dideli veiksniai, turime trijų kūnų problemą – kaip ir tiksluosiuose moksluose, trijų kūnų sąveikas modeliuoti yra sunkiau nei dviejų. Be to, šių kūnų judėjimo „orbitos“ pačios yra sunkiai prognozuojamos. Tad, perfrazuojant Nassimo N. Talebo juodosios gulbės įvykių teoriją, tikriausiai nereikėtų nustebti, kai Lietuvoje gauname žaliojo gandro įvykį – netikėtą ir neprognozuotą LVŽS pergalę Seimo rinkimuose, kuris pats gali turėti rimtų padarinių tolesnei partinės sistemos raidai.

Išvados

Nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo Seimo rinkimuose žemė drebo nuolatos ir rinkimų kaitumas pagal Vakarų standartus mušė rekordus (tai rodo 1 pav. pateikti skirtingi rinkimų nestabilumo rodikliai), tačiau po drebėjimo išlikdavo du pagrindiniai poliai (LSDP ir TS-LKD), kurie ilgainiui į savo priešpriešą integruodavo naujokus, o kiti nunykdavo (tai patvirtindavo ankstesni tyrimai to, kaip rinkėjai mato Lietuvos partijų konkurencinę erdvę). Visgi dalis partijų (TT, LLRA) išliko ir vėl „išsprūdo“ iš pagrindinės dimensijos (2 pav. pateiktas atnaujintas partinės konkurencijos erdvės žemėlapis), o naujesnių jėgų arba nauju drabužiu apsirengusių senbuvų poreikis neišnyko (akivaizdu iš rinkimų rezultatų). Lietuvos partinė sistema ir rinkėjai, panašu, po eilinio 2016 m. drebėjimo (didesnio nei buvo galima tikėtis po kiek apgaulingų 2012 m. rinkimų) vėl pasikeitė – o tam, kad sužinotume kaip, dar reikia papildomų tyrimų.

Nors tokių rinkimų politologai, kaip ir tikrųjų žemės drebėjimų – seismologai, tiksliai prognozuoti negali, tikrai įmanoma daugiau sužinoti apie seismiškai aktyvias zonas. Be to, ten, kur įvyksta didesnio masto drebėjimų, galima tikėtis kitų (angl. *aftershock* efektas) ir jiems bent kiek pasiruošti. Pritaikant šiuos pastebėjimus Lietuvos

rinkimų padėčiai, itin svarbu, kad 2016 m. rinkimuose, lyginant juos su 2008 m. ir 2012 m. (kurie, ypač pastarieji, buvo savotiškos išimty), rinkimų kaitumas vėl padidėjo: galbūt tai yra signalas, kad 2019 m. turėsime įvairių netikėtumų Europos Parlamento, savivaldos ir prezidento rinkimuose? Politologai negali pakeisti to, kad jie gyvena „seismiškai aktyvioje“ valstybėje (Scotto Mainwaringo ir Edurne'o Zoco tyrimas rodytų, kad tokios yra demokratijos, kurios kūrėsi vėliau), tačiau gali daugiau sužinoti apie tai, kodėl rinkimuose žemė dreba nuolatos (Peterio Mairo apibrėžta trinarė veiksmų, galbūt stabilizuojančių elgesį per rinkimus, schema).

Būtent dėl to, kad gyvename labai nestabilioje partinėje sistemoje (kad ir kokius rodiklius imtume – išvada ta pati, tai yra sistema tik per plauką), reikia stengtis giliau suprasti mūsų partijas ir rinkėjus – jeigu turėtume itin stabilų politinį gyvenimą, tokių tyrimų gal ir nereikėtų. 2016 m. iškėlė daug klausimų rinkimų mokslui. Šie klausimai, nepretenduojant į išsamumą (tai turės padaryti tyrimai artimoje ateityje), tačiau empiriškai pailiustruojant jų aktualumą, buvo pateikti antroje straipsnio dalyje. Apie tai, kokia partija yra LVŽS ir ką jos pergale pasako apie partinę sistemą ir rinkėjus: pavyzdžiui, ji skiriasi nuo 2012 m. Darbo partijos tuo, kaip ją geopolitinėje dimensijoje vertina elektoratas (3 pav.). Apie tai, kokį vaidmenį visgi atlieka rinkimų sistema (4 ir 5 pav.). Apie tai, kaip partijų pasiūla atitinka visuomenės nuostatas ir poreikius. Pagaliau, kas yra tas kaitusis, besiblaškantis Lietuvos rinkėjas? Ar jis tik protestuoja, o gal tiesiog ieško laimės?

Straipsnio pabaigoje galima grįžti prie palyginimo su trijų kūnų (atitinkančių Peterio Mairo trinarę schemą: paklausa, pasiūla, institucijos) problema – šį kartą iš grožinės literatūros pusės. 2015 m. prestižinę mokslinės fantastikos premiją Hugo laimėjusiame kinų rašytojo Liu Cixin romane *The Three-Body Problem* aprašoma itin nestabili trijų saulių sistema Trisolaris. Vienintelės šios sistemos planetos gyventojai niekada nežino, kada užslinks chaotiška era (kai planeta mėtoma tarp saulių orbitų, staiga gali pasidaryti labai karšta

ir labai šalta), o kada situacija bent kuriam laikui stabilizuosis (planeta pateks į vienos saulės, kuri pakils ir leis vienodais intervalais, orbitą). Tai puiki mūsų rinkimų prognozavimo ir partinės sistemos stabilizavimo situacijos metafora. Pasiūla, paklausa ir rinkimų sistema Lietuvoje ne tik sąveikauja tarpusavyje – jų orbitos (efektai) nuolat keičiasi. Politologai, kaip ir Trisoliario gyventojai, turi mažai vilties tiksliai prognozuoti, kada rinkimai bent šiek tiek stabilizuosis (2008–2012 m. laikotarpis), o kada vėl turėsime gana chaotišką, netikėtą juodosios gulbės (žaliojo gandro) įvykį (2016 m.).

Šie pastebėjimai veda į išvadą: reikia pripažinti, kad rinkimų prognozavimas Lietuvoje yra itin sudėtingas, gal net neįmanomas dalykas. Kaip ir reali partinės sistemos stabilizacija. Tačiau juk pripažinimas yra pirmas žingsnis.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Bardi L., „Electoral Change and Its Impact on the Party System in Italy“, *West European Politics* 30 (4), 2007, p. 711–732.

Bartolini S., Mair P., *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885–1985*, Essex: ECPR Press, 2007 (first published in 1990 by Cambridge University Press).

Benoit K., „Electoral Laws as Political Consequences: Explaining the Origins and Change of Electoral Institutions“, *Annual Review of Political Science* 10, 2007, p. 363–390.

Bille L., „Denmark: The Oscillating Party System“, *West European Politics* 12 (4), 1989, p. 42–58.

Birch S., „Electoral Systems and Party System Stability in Post-Communist Europe“, pranešimas, skaitytas 97-oje APSA konferencijoje, San Francisco, 2001 m. rugpjūčio 30–rugsėjo 2 d.

Dassonneville R., Lewis-Beck M. S., „Rules, Institutions and the Economic Vote: Clarifying Clarity of Responsibility“, *West European Politics* 40 (3), 2017, p. 534–559.

Doorenspleet R., „Electoral Systems and Democratic Quality: Do Mixed Systems Combine the Best or the Worst of Both Worlds? An Explorative Quantitative Cross-national Study“, *Acta Politica* 40 (1), 2005, p. 28–49.

Ferrara F., Herron E., Nishikawa M., *Mixed Electoral Systems: Contamination and Its Consequences*, New York: Palgrave Macmillan, 2005.

Gallagher M., Marsh M., *How Ireland voted 2011: The Full Story of Ireland's Earthquake Election*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2011.

Gallagher M., *Electoral Systems Website*, <http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems>, 2017 05 18.

Girnys K., „Politologai, patologai, politika“, *Naujasis Židynys-Aidai*, Nr. 4, 2015, p. 5–6.

Jastramskis M., „Party System Stabilisation during Times of Financial Crisis: The Paradox of the Baltic States“, pranešimas, skaitytas 8-oje ECPR generalinėje konferencijoje, Glazgas, 2014 m. rugsėjo 3–6 d.

Jastramskis M., „Pralaimėjimas, prilygintas laimėjimui: gero Andriaus Kubiliaus vyriausybės partijų pasirodymo Seimo rinkimuose priežastys“, *Politologija* 1 (73), 2014, p. 33–66.

Jastramskis M., „Auditorijos reakcija: Rusijos propagandos poveikis Lietuvoje“, *Rusijos propaganda: analizė, įvertinimas, rekomendacijos*, 2017, Vilnius: Rytų Europos studijų centras (rengiama publikacijai).

Jastramskis M., „Ideologinis Lietuvos partinės sistemos struktūravimas: ar jau turime kairę ir dešinę?“, pranešimas, skaitytas VU TSPMI ir LPA metinėje konferencijoje „Lietuva po Seimo rinkimų 2012“, Vilnius, 2012 m. lapkričio 16 d.

Jurkynas M., Ramonaitė A., „Kairė ir dešinė Lietuvoje: ekspertų ir elektorato nesuskalbėjimas“, Jankauskas A. (sud.), *Lietuva po Seimo rinkimų 2004*, Vilnius, Kaunas: Naujasis lankas, 2005, p. 71–90.

Jurkynas M., „The Parliamentary Election in Lithuania, October 2012“, *Electoral Studies* 34, 2014, p. 334–338.

Krupavičius A., Pogorelis R., „Rinkimų sistema ir rinkimai“, Krupavičius A., Lukošaitis A. (sud.), *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004, p. 243–296.

Kuklys M., „Legislative Turnover in the Baltics after 1990: Why is It So High and What are Its Implications?“, *Baltic Journal of Political Science* 2, 2013, p. 29–48.

Lipset M. S., Rokkan S., „Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction“, Lipset M. S., Rokkan S. (eds.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*, New York: The Free Press, 1967, p. 1–64.

Mainwaring S., Zoco E., „Political Sequences and the Stabilization of Interparty Competition: Electoral Volatility in Old and New Democracies“, *Party Politics* 13 (2), 2007, p. 155–178.

Mair P., *Party System Change: Approaches and Interpretations*, Oxford: Clarendon Press, 1997.

Mair P., „The freezing Hypothesis: An Evaluation“, Karvonen L., Kuhnle S. (eds.), *Party Systems and Voter Alignments Revisited*, London and New York: Routledge, 2001, p. 244–265.

Mair P., „Electoral Volatility and the Dutch Party System: A Comparative Perspective“, *Acta Politica* 43, 2008, p. 235–253.

Morkevičius V., Krilavičius K., „Voting in Lithuanian Parliament: Is There anything More Than Position vs. Opposition?“, pranešimas, skaitytas 7-oje ECPR generalinėje konferencijoje, Bordeaux, 2013 m. rugsėjo 4–7 d.

Morkevičius V., Norkus Z., „Šiuolaikinės Lietuvos klasinė struktūra: neovėberiška analizė“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (31), 2012, p. 75–152.

Nevinskaitė L., „Rinkimų kampanijos įtakos beiėškant“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 216–235.

Norkus Z., „Lietuvos politinė raida: antrojo pokomunistinio dešimtmečio lyginamoji analizė“, *Politologija* 4, 2011, p. 3–38.

Norris P., *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Novagrockienė J., „Seimo rinkimai 2000: partinės sistemos evoliucija ar transformacija“, Jankauskas A. (sud.), *Lietuva po Seimo rinkimų 2000*, Vilnius: Naujasis lankas, 2001, p. 51–61.

Novagrockienė J., „Lietuvos partinės sistemos raida. Stabilizacijos problemos“, pranešimas, skaitytas VU TSPMI ir LPA metinėje konferencijoje „Lietuva po Seimo rinkimų 2012“, Vilnius, 2012 m. lapkričio 16 d.

Pedersen M. N., „The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility“, *European Journal of Political Research*, No. 7, 1979, p. 1–26.

Pellikaan H., de Lange S. L., van der Meer T., „Fortuyn’s Legacy: Party System Change in the Netherlands“, *Comparative European Politics*, No. 5, 2007, p. 282–302.

Petronytė I., „Nuostatų politiniais klausimais formavimasis pokomunistinėje valstybėje: Lietuvos atvejo studija“, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014.

Powell N. F., Tucker J. A., „Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches“, *British Journal of Political Science* 44 (1), 2014, p. 123–147.

Ramonaitė A., „Kaip žmonės renkasi, už ką balsuoti? Pasirinkimo logika ir partinė tapatybė“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 45–64.

Ramonaitė A., „Ar Lietuvos rinkėjas prognozuojamas?“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 261–179.

Ramonaitė A., „Partinė tapatybė Lietuvoje: šeimos socializacijos, politinių skirčių ar įpročio pasekmė?“, *Politologija* 1 (73), 2014, p. 3–35.

Ramonaitė A., „Socialinės klasės, sovietmečio vertinimas ir naujoji rinkėjų karta“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaizdžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 90–106.

Ramonaitė A., „Vertybių kova Lietuvos politikoje: dėl ko ir su kuo kovojama“, Jankauskas A. (sud.), *Lietuva po Seimo rinkimų 2008*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 11–35.

Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus aureus, 2007.

Ramonaitė A., Jastramskis M., „Iš ko renkasi rinkėjai? Lietuvos partinės konkurencijos struktūra“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaidžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 28–44.

Ramonaitė A., Jastramskis M., „Vertybės ir įsitikinimų struktūros“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaidžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 126–144.

Ramonaitė A., Žiliukaitė R., „Explaining Partisan Loyalties in Lithuania“, *Lithuanian Political Science Yearbook 2009*, Vilnius, 2009, p. 11–34.

Ramonaitė A., Žiliukaitė R., „Politinio atstovavimo kokybė Lietuvoje: partijų ir rinkėjų politinių nuostatų atitikimo analizė“, Ramonaitė A. (sud.), *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 90–121.

Roberts A., „Hyperaccountability: Economic voting in Central and Eastern Europe“, *Electoral Studies* 27 (3), 2008, p. 533–546.

Sanchez O., „Party Non-systems: A Conceptual Innovation“, *Party Politics* 15 (4), 2009, p. 487–520.

Sartori G., *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Essex: ECPR Press, 2005 (first published in 1976 by Cambridge University Press).

Seawright J., *Party-system Collapse: The Roots of Crisis in Peru and Venezuela*, Stanford: Stanford University Press, 2012.

Sikk A., „How Unstable? Volatility and the Genuinely New Parties in Eastern Europe“, *European Journal of Political Research* 44 (3), 2005, p. 391–412.

Sikk A., „Newness as a Winning Formula for New Political Parties“, *Party Politics* 18 (4), 2012, p. 465–486.

Silver N., *The Signal and the Noise: Why Most Predictions Fail – but Some Don't*, London: Penguin Books, 2012.

Taagepera R., Shugart M. S., *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*, New Haven, Yale University Press, 198.

Teperoglou E., Tsatsanis E., „Dealignment, De-legitimation and the Implosion of the Two-Party System in Greece: The Earthquake Election of 6 May 2012“, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 24 (2), p. 222–242.

Žiliukaitė R., Ramonaitė A., „Partinė tapatybė ir socialinė aplinka“, Ramonaitė A. (red.), *Kaip renkasi Lietuvos rinkėjai? Idėjos, interesai ir įvaidžiai politikoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 107–125.

Žiliukaitė R., „Balsavimas rinkimuose ir rinkėjų socialinių tinklų charakteristikos“, *Politologija* 1 (73), 2014, p. 98–128.

SUMMARY

*THE 2016 SEIMAS ELECTION CHALLENGE FOR THE PARTY
SYSTEM AND POLITICAL SCIENTISTS: HOW TO PREDICT
AN EARTHQUAKE?*

This article strives to begin an academic discussion about the impact of the 2016 parliamentary elections on the Lithuanian party system. It was previously argued by political scientists that stabilization could be observed around the 2012 parliamentary elections. On the basis of renewed measures of electoral volatility (total volatility, party replacement and external volatility), the following is argued: the observed party system stabilization was more an exception than a trend. In 2016, the party system returned to the usual track: despite the deceptively small success of new parties, an increase in total and especially external volatility (signifying a weak institutionalization of the party system) was observed. If compared to the Western countries, such levels of electoral volatility point to an inchoate party system at best: 2016 was not that special, since earthquakes in Lithuanian elections are very common. Moreover, an updated map of party competition (based on the voters' evaluations of the parties) space raises another challenge for previous research. It was previously accepted that traditional parties in Lithuania are quite successful in the integration of newcomers: hence, the party system sustains its patterns of competition from election to election, despite the high levels of volatility. However, the 2016 elections bring back the second dimension of competition, which now divides not only the newcomers and the surviving parties, but also the older populist parties vs. the election winner, the Lithuanian Farmers and Greens Union.

Resting on these preliminary findings, the need to further investigate electoral behavior in Lithuania is obvious. The second part of the article discusses what questions are (again) raised for the electoral research after the 2016 elections. It is not an exhaustive list, but there is a clear need to advance knowledge in these aspects: the logic of electoral volatility at the voter's level, the (changing?) role of the electoral system, the impact of the electoral campaign, the divide between voters and politicians. In the context of these unknowns, the current possibilities of both the party system stabilization and electoral forecasting (political scientists in Lithuania are sometimes criticized for their inability to do this successfully) are viewed critically. There is a parallel between seismologists and Lithuanian political scientists, as both an earthquake and earthquake elections are hard to predict. There is a three-body problem in Lithuanian elections: unstable interactions between the supply, demand and the electoral system lead to unpredictable election results. But precisely because of this there is a need for continuing research.